

NOVA ILLUSTRISSIMI PRINCIPATUS POMERANIAE DESCRIPTIO
Cum adjunctâ Principum Genealogiâ et Principum veris et posteriorum Urbium imaginibus et Nobilium Insignibus

AGNIESZKA BORYSOWSKA | MICHAŁ GIERKE | RADOSŁAW SKRYCKI

EILHARDA LUBINUSA SŁOWA I OBRAZY
– KATALOG WYSTAWY

EILHARDA LUBINUSA SŁOWA I OBRAZY

– KATALOG WYSTAWY

AGNIESZKA BORYSOWSKA | MICHAŁ GIERKE | RADOSŁAW SKRYCKI

EILHARDA LUBINUSA SŁOWA I OBRAZY
– KATALOG WYSTAWY

SZCZECIN 2025

Kurator wystawy:
Radosław Skrycki

Opracowanie katalogu:
Agnieszka Borysowska, Michał Gierke, Radosław Skrycki

Projekt graficzny i skład:
Iga Bańkowska



Wersja elektroniczna publikacji dostępna na licencji CC BY-SA 4.0
po 12 miesiącach od daty wprowadzenia do obrotu

© Copyright by Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2025

DOI 10.18276/978-83-8419-008-1
ISBN 978-83-8419-008-1 (online)
ISBN 978-83-8419-007-4 (print)

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU SZCZECIŃSKIEGO

Wydanie I | Ark. wyd. 7,0 | Ark. druk. 7,3 | Format 240/200

SPIS TREŚCI

Radosław Skrycki

O wystawie, katalogu i Eilhardzie Lubinusie | 9

Michał Gierke

Żywot i dzieło Eilharda Lubinusa | 13

Agnieszka Borysowska

Lubinus – filolog | 19

Radosław Skrycki

Lubinus – kartograf | 25

Jolanta Czuczko | Dorota Jutrzenka-Supryn | Karolina Komsta-Sławińska

Przeszłość i przyszłość mapy Lubinusa (ze zbiorów Biblioteki Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego) | 31

Katalog | 45

Wybór literatury | 115



RADOSŁAW SKRYCKI

O WYSTAWIE, KATALOGU I EILHARDZIE LUBINUSIE

RADOSŁAW SKRYCKI

O WYSTAWIE, KATALOGU I EILHARDZIE LUBINUSIE

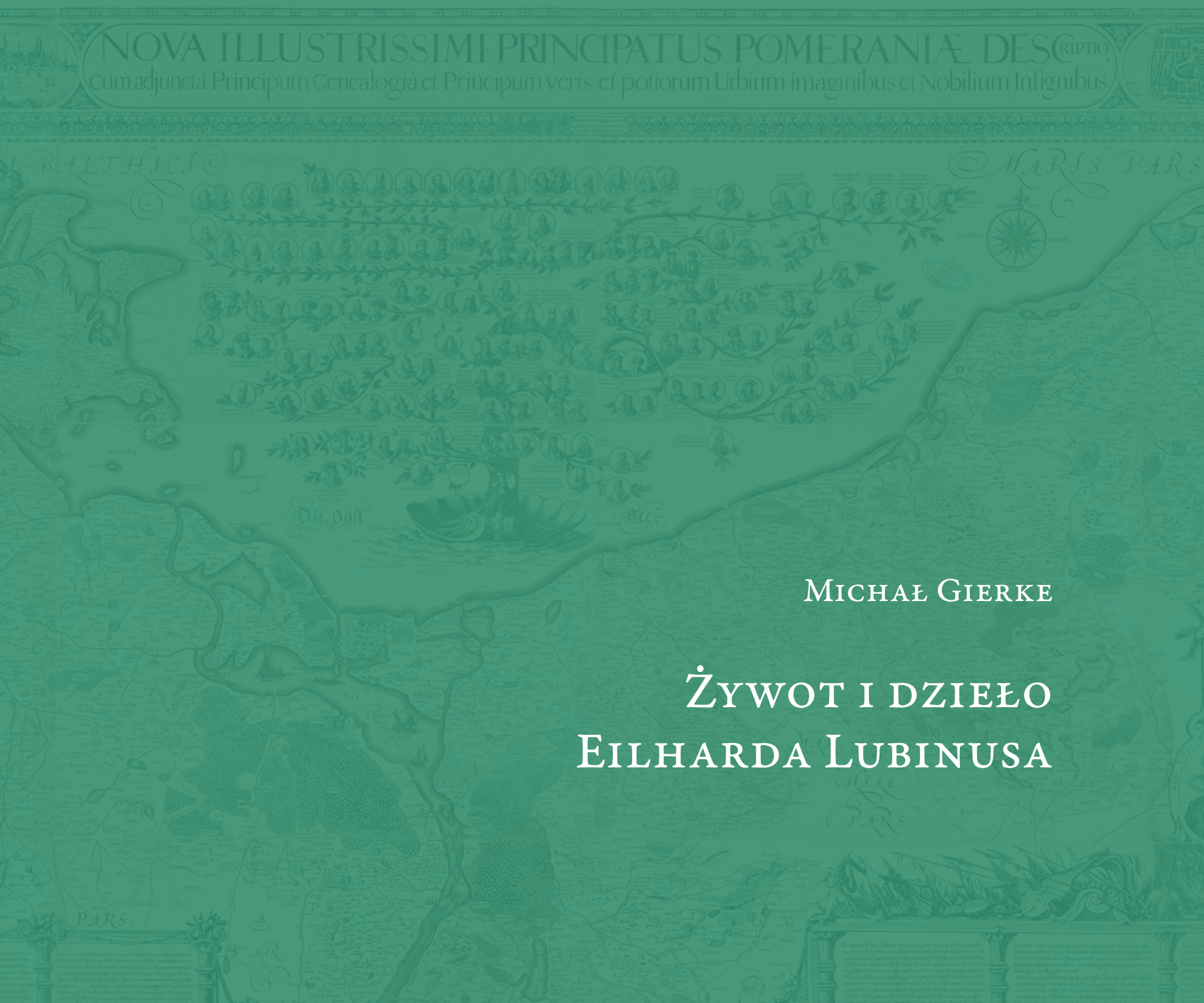
W marcu 2025 roku minęła 460. rocznica urodzin Eilharda Lubinusa, wybitnego uczonego przełomu XVI i XVII wieku. Z tej okazji w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego otwarto poświęconą mu wystawę, na której zaprezentowano stare druki (publikacje zwarte i mapy) jego autorstwa lub z nim związane. Pochodziły one nie tylko ze zbiorów Biblioteki, ale także z Książnicy Pomorskiej oraz Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie. W zamyśle kuratora wystawy miały one dać w miarę komplementarny wgląd w dokonania Lubinusa na każdym polu jego szerokiej aktywności naukowej.

Wernisażowi wystawy towarzyszyło seminarium popularnonaukowe (12 czerwca 2025), na którym zaprezentowano pola aktywności Lubinusa jako akademika (dr Michał Gierke), filologa (dr hab. Agnieszka Borysowska) i kartografa (prof. Radosław Skrycki). Uzupełnieniem tych

wykładów była prezentacja procesu i wyników konserwacji egzemplarza trzeciej edycji wielkiej mapy Księstwa Pomorskiego (1758) ze zbiorów Biblioteki, przedstawiona przez pracownice Katedry Konserwacji-Restauracji Papieru i Skóry Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu – dr Jolantę Czuczko, dr Dorotę Jutrzenkę-Supryn i Karolinę Komstę-Sławińską. Proces konserwacji został przeprowadzony dzięki grantowi Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach programu Społeczna odpowiedzialność nauki – Wsparcie dla bibliotek naukowych (SONB/SP/546672/2022) w latach 2022–2024.

Wystawę i niniejszy katalog podzielono tematycznie na obszary prezentujące Lubinusa jako filologa i kartografa, zaś jego uzupełnieniem jest résumé prac konserwatorskich, które przeprowadzono w Toruniu.

Radosław Skrycki



MICHAŁ GIERKE

ŻYWOT I DZIEŁO EILHARDA LUBINUSA

MICHAŁ GIERKE

ŻYWOT I DZIEŁO EILHARDA LUBINUSA

Eilhard Lubinus przyszedł na świat w miasteczku Westerstede, położonym w należącej do hrabstwa oldenburskiego krainie Ammerland. W okolicy tej rodzina Lübbe(n) – bo tak brzmiała pierwotna, niezlatynizowana forma nazwiska tego rodu – obecna była wówczas od co najmniej kilku pokoleń, a jej potomkowie jeszcze i dziś tam żyją. Ojcem Eilharda był Friedrich, pastor westerstedzkiej parafii, zaś matką – Katharina z domu Bunning.

Trudności nastręcza ustalenie dokładnej daty urodzin uczonego. W wydanej przez senat Akademii Rostockiej i poświęconej Lubinusowi mowie pogrzebowej – która wciąż pozostaje głównym źródłem informacji na temat jego życia – zanotowano, że urodził się „w roku 1565, w środę, która poprzedza Niedzielę Palmową, 24 marca”. Informację tę powtarza się właściwie we wszystkich tekstach poświęconych biografii i twórczości wielkiego kartografa. Tymczasem w 1565 roku Niedziela Palmowa przypadała

kilka tygodni później – 15 kwietnia (a poprzedzająca ją środa – 11 kwietnia). Obecnie – wobec braku metryk chrzcielnych z tego okresu – trudno jednakże ustalić, którą część daty urodzenia podano błędnie w oracji funeralnej. Jeśli założyć, że znany portret, na którym przedstawiono Lubinusa w wieku 53 lat, został wykonany w początkach (tj. przed 24 marca) 1618 roku, to równie dobrze można przyjąć, że urodził się on w 1564 roku – środa przed Niedzielą Palmową wypadała wtedy 22 marca.

To nie koniec wątpliwości, które budzą informacje przedstawione w druku pożegnalnym dla rostockiego profesora. Wedle jego autorów Lubinus miał w młodości wyruszyć w tradycyjną peregrynację akademicką i podjąć studia na uniwersytetach w Lipsku, Kolonii, Helmstedt, Strasburgu, Jenie, Marburgu i Rostocku. Nie potwierdzają tego jednak matrykuły studenckie: pominąwszy wszechnicę strasburską, w której dokumentacja zachowała się dopiero

od 1621 roku, nazwisko Lubinusa odnotowano jedynie na akademiach w Rostocku i Lipsku – być może w pozostałych miastach pobierał on naukę w szkołach miejskich lub u prywatnych nauczycieli. Faktyczną edukację uniwersytecką rozpoczął natomiast w Rostocku, gdzie w lipcu 1585 roku wpisał się do matrykuły jako *Elardus Lübbinus Oldenburgensis*. Po kilku latach, w semestrze zimowym 1590/91, przeniósł się na akademię lipską, po czym wrócił do Rostocku, gdzie 2 września 1591 roku uzyskał tytuł magistra filozofii (sztuk wyzwolonych) – znalazł się wówczas w trójce wyróżnionych magistrantów, m.in. obok Daniela Cramera (1568–1637), który zyskał później sławę jako wybitny teolog, poeta i kronikarz Kościoła pomorskiego.

Źródła milczą o aktywności zawodowej Lubinusa w kolejnych latach. Wiadomo tylko – o czym wspomina we wstępie do drugiego wydania swego *Phosphorusa* – że około roku 1594 przebywał na akademii w Kolonii, gdzie wdał się w polemikę na temat filozofii Arystotelesa z pewnym jezuitą. Następnie, w 1595 roku, uzyskał posadę na Wydziale Filozoficznym (Sztuk Wyzwolonych) Uniwersytetu w Rostocku, gdzie zaczął wykładać poetykę (od 1596 roku na stanowisku profesora). Z uczelnią tą pozostał związany do końca swego życia.

Na wspomnianym wydziale Lubinus pracował do roku 1604. W ciągu owych dziewięciu lat dwukrotnie pełnił funkcję dziekana (w semestrach letnich 1598 i 1602 roku), a także – rektora uczelni (w semestrze letnim 1603). W tym okresie wydawał m.in. komentowane edycje i przekłady dzieł Persjusza, Horacego, Juwenalisa i Anakreonta, a także

słowniki do nauki greki i łaciny, które przyniosły mu uznanie w środowisku naukowym (więcej o tym w trzecim rozdziale katalogu). Publikował również pod swoim nazwiskiem tezy do dysput filozoficznych, które prowadził w ramach zajęć uniwersyteckich. Z punktu widzenia jego dalszej kariery akademickiej – rozwijanej na gruncie teologii – duże znaczenie miał ogłoszony drukiem po raz pierwszy w 1596 roku traktat *Phosphorus*, poświęcony problematyce pierwszej przyczyny zła i jego natury. Drugie, poprawione i rozszerzone wydanie tego dzieła, ukazało się w roku 1601.

U progu swej kariery akademickiej – w 1596 roku – Lubinus pojął za żonę Gertrudę, córkę profesora prawa Lorenza Pancklowa i zarazem wdowę po profesorze hebraistyki Jakobie Backmeisterze. Para nie doczekała się jednak potomstwa, a Gertruda zmarła w styczniu 1604 roku. W listopadzie tego samego roku Lubinus ożenił się ponownie – jego nową żoną została Katharina, najstarsza córka profesora medycyny Wilhelma Laurenberga. Owocem tego małżeństwa było dziesięcioro dzieci, przy czym troje zmarło przed ojcem, a ostatnie było pogrobowcem.

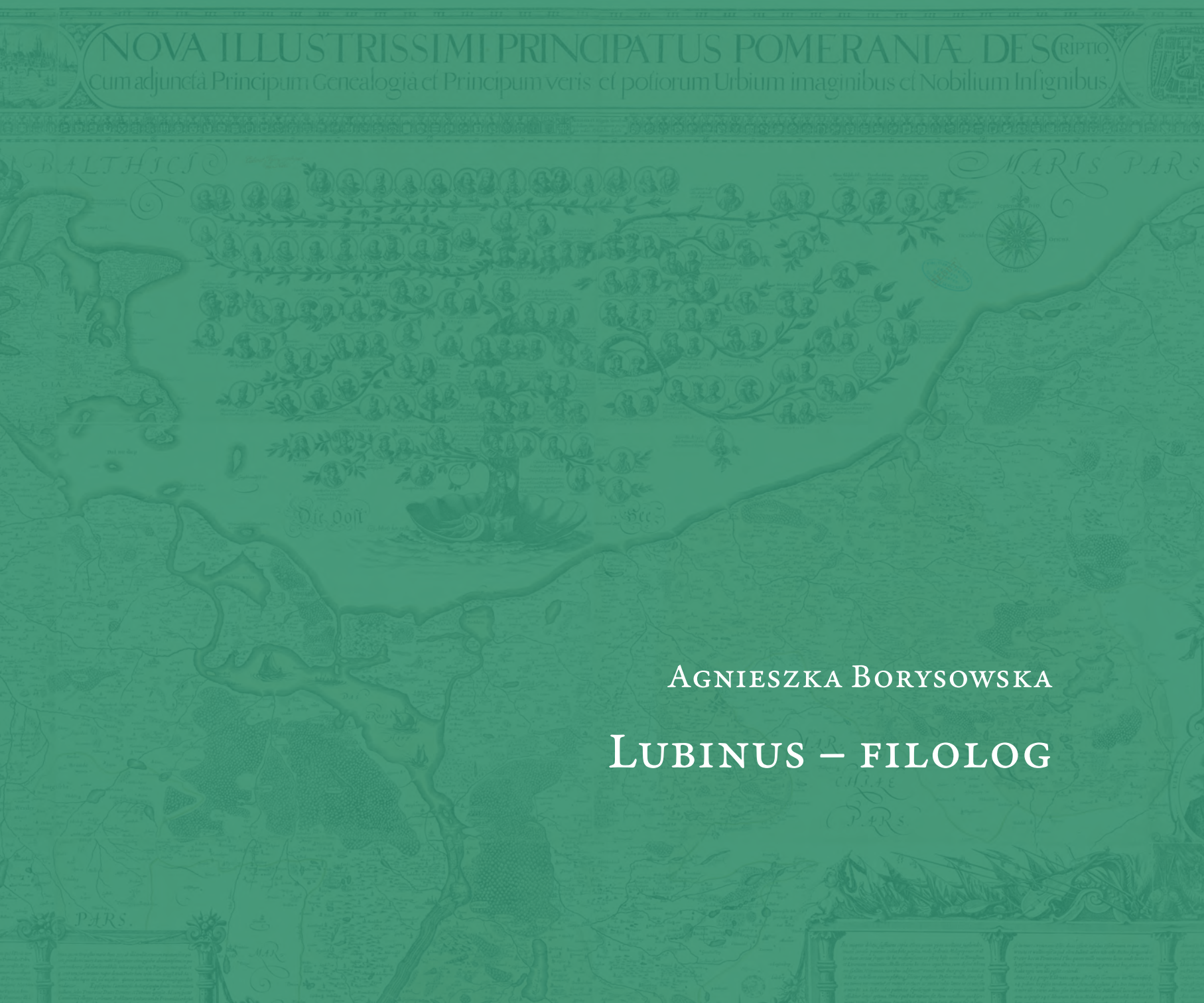
W roku ślubu z Kathariną Lubinus przeniósł się na Wydział Teologiczny, objął posadę asesora konsystorza ewangelickiego, a tylko nieco później, 13 czerwca 1605 roku, uzyskał stopień doktora teologii, osiągając tym samym szczyt swej kariery akademickiej. Pracując na tym fakultecie, również pełnił funkcję dziekana (w semestrze zimowym 1606/07 oraz semestrach letnich 1610 i 1616) i rektora (w semestrach letnich 1609, 1615 i 1621). W tym okresie

życia w jego twórczości pisarskiej zaczęła dominować – co oczywiste – problematyka teologiczna. Spośród standardowych publikacji służących prowadzeniu dysput akademickich i ćwiczeniom z egzegezy tekstów biblijnych, w dorobku uczonego wybija się – wydawana w latach 1614–1617 i dedykowana księciu pomorskiemu Filipowi II – trójjęzyczna edycja Nowego Testamentu, w której zestawil on i skomentował grecki oryginał z przekładami Erazma z Rotterdamu (łacina) i Marcina Lutra (niemiecki). Nie bez znaczenia były też pisma polemiczne publikowane przez Lubinusa w pierwszych latach po objęciu katedry teologii. Stanowiły one odpowiedź na krytykę ze strony działającego w Wittenberdze i Jenie teologa Alberta Grauera (1575–1617), który dostrzegał w dziełach rostockiego profesora, zwłaszcza w jego *Phosphorusie*, inspiracje manichejskie i skazę tzw. kryptokalwinizmu.

Zdaniem Friedricha Vollhardta niechęć do uczestniczenia w tego rodzaju sporach – co rusz w tym czasie wstrząsających środowiskiem teologów protestanckich – mogła być powodem tego, że w kolejnych latach Lubinus więcej uwagi zaczął poświęcać kartografii. I to właśnie aktywność w tej dziedzinie – uskuteczniانا z pasji i na marginesie pracy akademickiej – przyniosła mu nieśmiertelną sławę. W 1609 roku opublikował mapę Rugii,

zaś w kolejnych latach pracował nad swym *opus magnum* – wielką mapą księstwa pomorskiego, wykonaną na zlecenie księcia Filipa II i wydaną po raz pierwszy w 1618 roku (o tym w czwartym rozdziale). Do jego kartograficznego *oeuvre* zaliczyć należy jeszcze rękopiśmienne mapy gruntów wiejskich Meklemburgii i osad podmiejskich Lubeki, a także globusy ziemi i nieba, które, niestety, nie dochowały się do naszych czasów.

We wrześniu 1620 roku Lubinus zapadł na chorobę, którą w mowie pogrzebowej określono jako *febra quartana* (pol. febra czwartodniowa, czwartaczka). Pod nazwą tą kryje się zapewne schorzenie, którego głównym objawem były gorączki nawracające co 72 godziny. Dolegliwość ta zaczęła się nasilać późną wiosną, wraz ze zbliżającym się letnim przesileniem, aż doprowadziła do zgonu uczonego, który nastąpił 2 czerwca 1621 roku w czasie trwania jego czwartego rektoratu. Społeczność akademicka wszechniczy rostockiej została – jak podano w nekrologu – dotkliwie zraniona tą przedwczesną śmiercią, tracąc wielkiego przyjaciela studiującej młodzieży, męża niezwykle gorliwego w sprawach nauki, przenikliwego w osądzie, nieustraszonego w głoszeniu prawdy i wytrwałego w obronie godności akademii, do tego człowieka wielkodusznego, uczciwego, skromnego w wyglądzie i szlachetnego w obyczajach.



AGNIESZKA BORYSOWSKA
LUBINUS – FILOLOG

AGNIESZKA BORYSOWSKA

LUBINUS – FILOLOG

Na portrecie zamieszczonym w publikacji z roku 1618 – a więc dokładnie z czasu, gdy ukazała się słynna mapa Pomorza (*Nova Illustrissimi Ducatus Pomeraniae Tabula*, 1618) – Eilhard Lubinus nie figuruje, co znamienne, jako autor tego wybitnego dzieła kartograficznego, lecz jako profesor Akademii w Rostocku. Miał wówczas 53 lata i, rzeczywiście, całe swoje życie zawodowe związał z Rostockiem, gdzie początkowo wykładał poetykę, a z czasem – teologię. Był to typowy przebieg kariery akademickiej w realiach ówczesnych uczelni. Warto pamiętać, że zreformowane w duchu luteranśkim uniwersytety niemieckie oferowały swoim studentom przede wszystkim wykształcenie humanistyczne, oparte na dogłębnym studiach języków klasycznych: łaciny, greki oraz hebrajskiego.

Takie właśnie wykształcenie zdobył wcześniej sam Lubinus, zgodnie z ówczesnym zwyczajem peregrynując po ośrodkach akademickich – od Rostocku, przez Lipsk i ponownie

do Rostocku. Ukoronowaniem jego edukacji było magisterium w zakresie sztuk wyzwolonych, zdobyte w Rostocku pod kierunkiem Nathana Chytraeusa (1543–1598) – filologa, dramatopisarza i poety uwieńczonego (*poeta laureatus*), który wykładał na tamtejszym uniwersytecie poezję. Starszym bratem Nathana był wybitny teolog David Chytraeus (1530–1600), również przez wiele lat związany z Akademią Rostocką. To właśnie następcą tych wybitnych uczonych stał się z czasem ich wychowanek – Eilhard Lubinus.

Jedną z pierwszych filologicznych prac Lubinusa, opublikowaną tuż po ukończeniu studiów (w 1595 roku), był zbiór komentarzy do *Satyr* Persjusza. Twórczość tego antycznego poety uchodziła za bardzo niejasną i zawilą – do tego stopnia, że opisujące jego styl określenie „Persju-szowe zagadki” (*aenigmata Persiana*) stało się synonimem trudności interpretacyjnych w ogóle. Książka Lubinusa nie zawierała tekstów sześciu satyr, które tworzą dorobek

poetycki Persjusza, lecz stanowiła obszerny komentarz filologiczny oraz propozycje interpretacyjne. Do twórczości Persjusza Lubinus powracał jeszcze kilkakrotnie: w 1598 roku opublikował w rostockiej oficynie oryginalne teksty satyr, natomiast w 1602 roku wydał nową wersję swoich komentarzy.

Równoległe z pracami nad dorobkiem Persjusza Lubinus rozwijał swoje zainteresowania innymi autorami poezji rzymskiej, co zaowocowało kolejnymi opracowaniami i edycjami. W 1597 roku opublikował w Rostocku, nakładem własnym, komentarz do pierwszej księgi *Pieśni* (*Carmina*) Horacego – największego liryka starożytności. Rok później ukazały się komentarze do pozostałych ksiąg pieśni oraz do księgi *Epod* (*Epodi*). W 1599 roku wszystkie te opracowania zostały zebrane i wydane w jednym tomie, który objął także komentarz do *Pieśni jubileuszowej* (*Carmen saeculare*). W tym samym roku Lubinus opublikował omówienie pozostałych dzieł Horacego: *Gawęd* (*Sermones*) i *Listów* (*Epistulae*), w tym również *Sztuki poetyckiej* (*Ars poetica*). Równocześnie Lubinus pracował nad twórczością jeszcze jednego wybitnego rzymskiego poety – Juwenalisa. W 1599 roku wydał tekst jego *Satyr*, a w 1602 roku – komentarz do tych utworów. Rok później zarówno teksty antycznego poety, jak i komentarze Lubinusa ukazały się we wspólnym tomie.

Wybór rzymskich poetów, którym profesor z Rostocku poświęcił swoje filologiczne zainteresowanie, nie był przypadkowy. Wszyscy trzej – Horacy, Juwenalis i Persjusz – należeli do grona satyryków, a tworzone przez nich utwory

komentowały otaczającą rzeczywistość, demaskowały ludzkie słabości i piętnowały upadek obyczajów. Choć Lubinus podjął się analizy całego dorobku Horacego, nie ograniczając się do tomu zawierającego satyry, nie ulega wątpliwości, że również jego cenil przede wszystkim za twórczość satyryczną. Wprost pisze o tym we wstępie (*Pro Iuvenale apologeticus*) do przygotowanej przez siebie edycji *Satyr* Juwenalisa, wyznając, że spośród wszystkich poetów starożytności najwyższemu ceni właśnie satyryków, których określa jako „nauczycieli cnót i strażników obyczajów” (*magistri virtutum et censores morum*). Taka koncepcja poezji – jako narzędzia moralnego oddziaływania – harmonizowała z ideałem edukacji realizowanym na protestanckich uczelniach. Kształcenie akademickie, niezależnie od dziedziny, miało łączyć przekaz wiedzy z formacją duchową, zgodną z zasadami wyznaczonymi przez luteriańską teologię.

Obok komentarzy do dzieł antycznych poetów, których lektura stanowiła istotny element jego zajęć dydaktycznych, Lubinus opracował także inne narzędzia wspomagające naukę. Wśród nich znalazły się wokabularze, mające na celu doskonalenie kompetencji językowych studentów. Pierwszym z nich był słowniczek dawnych i rzadko używanych słów łacińskich, zawierający odniesienia do autorów, u których dane wyrażenie występuje (Amsterdam 1594). Lubinus opracował również dwuczęściowy, grecko-łaciński i łacińsko-grecki *Klucz do języka greckiego* (*Clavis Graecae linguae*, I wyd. Rostock 1604) – praktyczny słowniczek dla początkujących w zakresie nauki języka greckiego.

To pomocne opracowanie było następnie wielokrotnie wznowiane, zarówno za życia autora, jak i pośmiertnie. W późniejszych edycjach publikacja ta była wzbogacana o dodatkowe materiały, takie jak zestawienia popularnych sentencji czy indeksy słówek po niemiecku.

Warto wspomnieć, że Lubinus zajmował się również edycją poezji greckiej. Przygotował wydanie wierszy Anakreonta (Rostock 1597) oraz antologię epigramatów greckich (Heidelberg 1604). Do obydwu tych edycji dołączył własne przekłady na język łaciński. Jak sam zaznaczał, były to translacje czysto filologiczne – słowo w słowo – opracowane z myślą o ułatwieniu lektury oryginałów, przede wszystkim jego studentom, stawiającym pierwsze kroki w nauce języka greckiego.

W 1604 roku Lubinus objął katedrę teologii, a rok później uzyskał tytuł doktora w tej dyscyplinie. Od tego momentu skupił swoją aktywność naukową na badaniu Pisma Świętego. Efektem tych prac było wydanie Nowego Testamentu w wersji trójjęzycznej, w którym poszczególne księgi wydrukowano równoległe w językach greckim, łacińskim i niemieckim. Jak zgodnie podkreślają badacze, edycja ta przyniosła Lubinusowi uznanie nie tyle ze względu na zawartą w niej egzegezę teologiczną, ile dzięki wyjątkowej precyzji filologicznej.

Na szczególną uwagę zasługuje rama wydawnicza tej publikacji, zawierająca obszerny, kilkudziesięciostronowy tekst dedykowany księciu szczecińskiemu Filipowi II, w którym Lubinus wypowiada się na temat metodyki

nauczania języka łacińskiego. Krytykuje ówczesne metody dydaktyczne jako przykre, nużące i nieskuteczne. Zauważa, że chłopcy uczący się rzemiosła częściej i szybciej opanowują język obcy, ponieważ używają go w praktyce, w przeciwieństwie do uczniów szkół humanistycznych, zmuszanych do mechanicznego przyswajania reguł gramatycznych. Postuluje więc naukę *ex usu* – poprzez aktywne posługiwanie się językiem, przede wszystkim mówienie. Dzięki takim poglądom Lubinus uchodzi za jednego z najwcześniejszych przedstawicieli tzw. „ruchu dydaktycznego” w historii niemieckiej oświaty. Nie był w tym osamotniony – refleksje nad metodami nauczania i tworzenie autorskich podręczników stanowiły ważny element działalności uczonych tej epoki. Przykładem może być jego własny mistrz, Nathan Chytraeus, również mający zasługi na tym polu.

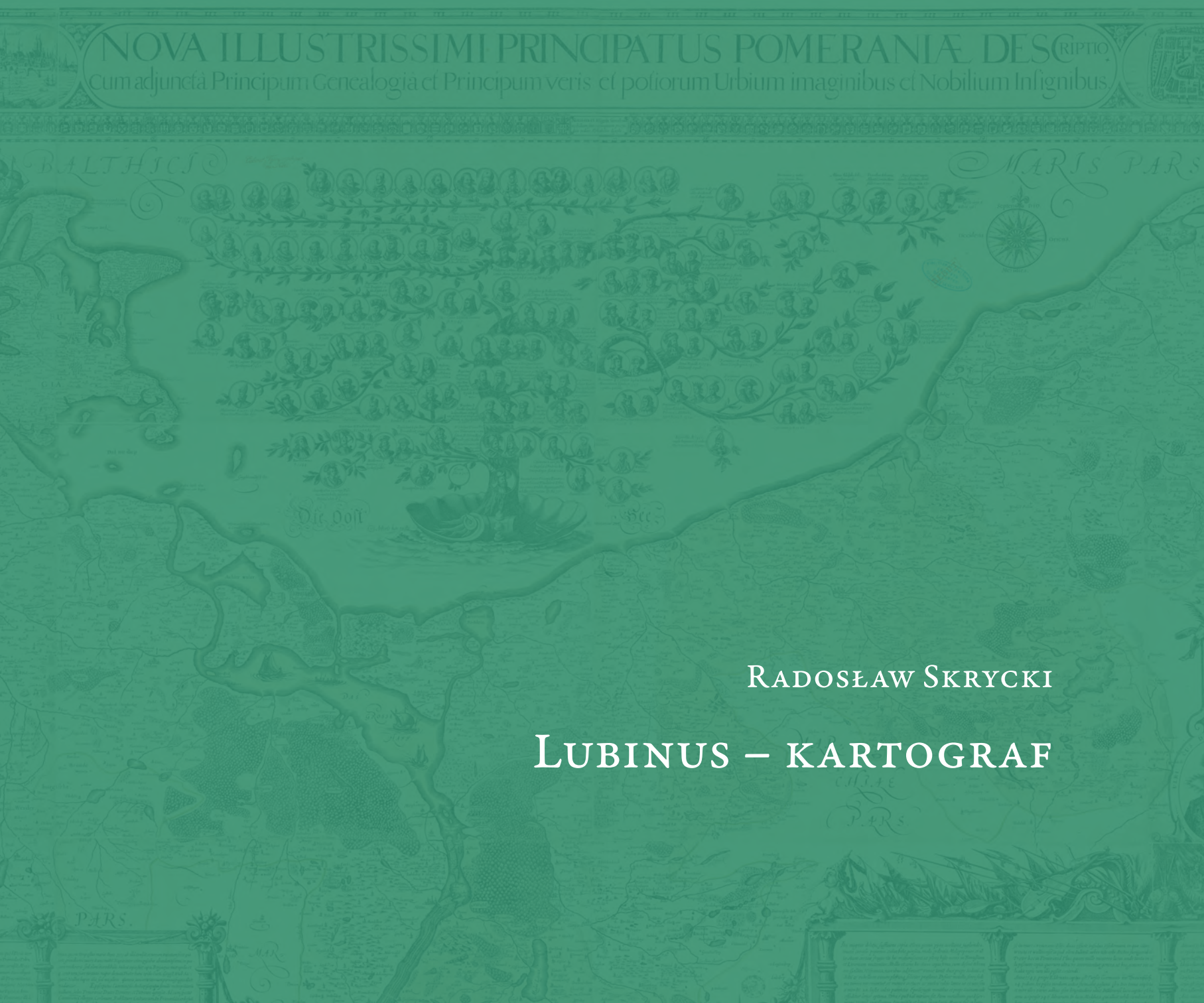
Lubinus, jako propagator metody *ex usu*, wywarł wpływ także na późniejszych pedagogów. Jego przemyślenia metodyczne zainspirowały Jana Amosa Komeńskiego (1592–1670), jednego z najsłynniejszych reformatorów edukacji, nauczyciela i autora podręczników. Komeński, urodzony pokolenie po Lubinusie, wielokrotnie wskazywał go jako źródło inspiracji dla swojego *Orbis sensualium pictus* – jednego z najpopularniejszych podręczników do nauki łaciny w dziejach. Ten elementarz, ilustrowany scenkami opatrzonymi numerkami, zawierał proste czytanki w dwóch równoległych wersjach językowych – łacińskiej i niemieckiej – odzwierciedlając tym samym założenia nauczania przez praktykę.

Lubinus, podobnie jak wielu uczonych jego epoki, przez całe życie przejawiał aktywność także na polu twórczości literackiej, szczególnie w formie popularnej wówczas poezji okolicznościowej, którą komponował w wykładanych przez siebie językach: po łacinie i grecku. Tego rodzaju utwory powstawały często w związku z pełnieniem określonych funkcji zawodowych lub jako wyraz relacji towarzyskich i intelektualnych. Zgodnie z ówczesnym zwyczajem wiersze umieszczano również w ramach literacko-wydawniczych różnych publikacji – zarówno własnych, jak i autorstwa osób zaprzyjaźnionych lub bliskich współpracowników.

Wśród przykładów takiej twórczości Lubinusa znajdują się między innymi wiersze napisane z okazji ważnych wydarzeń akademickich: objęcia przez niego katedry poetyki w Akademii Rostockiej w 1595 roku, promocji nowych magistrów filozofii 4 czerwca 1602 roku czy też przyjęcia w roku 1615 po raz drugi funkcji rektora. Do spuścizny poetyckiej o charakterze okazjonalnym należą również skreślane przez Lubinusa poezje żałobne. Znakomitym przykładem jest liczący 78 wersów łaciński poemat skomponowany w heksametrach i poświęcony Jerzemu II, młodszemu bratu księcia Filipa II, który ukazał się w druku pogrzebowym z 1617 roku. Do kategorii twórczości okolicznościowej należą także utwory Lubinusa powstałe z okazji radosnych wydarzeń (jak awanse zawodowe, uzyskanie stopnia naukowego czy ślub), np. opublikowane w 1601 roku gratulatorium

dla Joachima Beringa (1574–1627) z okazji uzyskania przez niego tytułu magistra filozofii na Uniwersytecie Rostockim.

Postać Eilharda Lubinusa doskonale ilustruje sylwetkę uczonego epoki renesansu – filologa, pedagoga, teologa i poety, którego działalność naukowa i dydaktyczna była głęboko zakorzeniona w humanistycznym modelu edukacji. Jego prace nad twórczością klasycznych poetów, takich jak Anakreont, Persjusz, Horacy czy Juwenalis, powstałe z myślą o studentach i przyszłych nauczycielach, wyróżniały się nie tylko erudycją, lecz także dążeniem do jasności interpretacyjnej. Równocześnie Lubinus nie ograniczał się wyłącznie do komentowania poezji, lecz jako twórca słowniczków ułatwiających naukę greki i łaciny przyczyniał się także do upowszechniania klasycznego dziedzictwa w duchu praktycznej dydaktyki. Jego zainteresowania metodyką nauczania – wyrażane między innymi w przedmowach oraz w refleksjach nad skutecznością edukacji językowej – sytuują go w gronie prekursorów nowoczesnego podejścia do kształcenia. Idea nauki poprzez żywe użycie języka zapisała się trwale w historii pedagogiki i zyskała kontynuatorów, wśród których najsławniejszym był Jan Amos Komeński. Wreszcie – również jako twórca poezji okolicznościowej – pozostaje Lubinus wierny wzorcowi uczonego humanisty: aktywnego uczestnika życia akademickiego, kulturalnego i towarzyskiego swojej epoki, dla którego poezja była nie tylko przedmiotem badań, lecz także naturalnym sposobem wypowiedzi.



RADOSŁAW SKRYCKI

LUBINUS – KARTOGRAF

RADOSŁAW SKRYCKI

LUBINUS – KARTOGRAF

Wśród współczesnych Eilhard Lubinus znany był przede wszystkim ze swoich dokonań filologicznych (więcej o tym w eseju Agnieszki Borysowskiej). Dzisiaj kojarzymy go jednak jako autora wielkiej mapy Księstwa Pomorskiego, znanej z wersji oryginalnej, dwunastoarkuszowej oraz atlasowych redukcji, publikowanych przez cały XVII wiek przez wszystkie znaczące oficyny wydawnicze. Czasem kojarzy się go również z mapą Rugii, która stała się swego rodzaju „przepustką” na dwór księcia Filipa II i dowiodła nieprzeciętnych umiejętności rostockiego profesora.

Trzeba jednak mieć na uwadze, że nie są to jedyne dokonania kartograficzne Lubinusa. Zanim podjął się wykonania obu map pomorskich, opracował nieznane dzisiaj mapy pogranicza meklembursko-pomorskiego (zapewne majątkowe lub graniczne), które pozostały w rękopisie. Z klepsydry opublikowanej po jego śmierci dowiadujemy się także, że był autorem dwóch globusów

(tzw. bliźniaków) – nieba i ziemi. O tych zabytkach też dzisiaj nic więcej nie wiemy.

W 1607 roku została opublikowana przez Jodocusa Hondiusa Młodszego niewielka (w formacie atlasu kieszonkowego, *octavo*) mapa Rugii, zatytułowana po prostu *Rugia*. To dość ciekawy zabieg, bowiem z reguły do atlasów kieszonkowych tworzone redukcje map atlasów *folio*; zapewne zatem mniejszą z map wykonano na podstawie rękopisu, dostarczonego przez autora, zaś większa, która ukazała się w 1609 roku, była jeszcze w trakcie rytowania lub – jak sugeruje Eckhard Jäger – została wykonana wcześniej (1606/1607) i „czekała” na publikację atlasu. Niemniej wkrótce także i ona została wydrukowana i stała się niezbędnym elementem repertuaru wszystkich ówczesnych oficyn wydawniczych Hondiusa-Janssoniusa, Blaeu’a czy Meriana. W katalogu przedstawiamy przegląd tych map (poz. 12–15) w różnych stanach i wariantach.

Mapa, bogato zdobiona (przede wszystkim herbami rugijskiej szlachty), zadedykowana została księciu wologoskiemu Filipowi Juliuszowi, kuzynowi panującego w Szczecinie Filipa II. Takie ofiarowanie panującemu monarsze było często stosowane w ówczesnych drukach – pozwalało wkupić się w łaski, podziękować za wsparcie lub liczyć na takowe w przyszłości. Jak się okazało – było to działanie skuteczne.

Niedługo potem Lubinus nawiązał kontakt z księciem Filipem II i zaproponował mu wykonanie mapy całego władztwa. Propozycja została przyjęta, tym bardziej że planowano wydać nową kronikę pomorską *Baltius Pomeranicus*, której autorem miał być Jurga Valentin Winther, a która ostatecznie nie powstała i do której załącznikiem miała być właśnie mapa opracowana przez Lubinusa. Pierwotny plan zakładał wykonanie mapy Pomorza w dwóch rytowanych osobno częściach, a umowną granicą obu arkuszy miał być bieg Odry. Lubinus najpierw miał dostarczyć część zachodnią, potem wschodnią. Koncepcja ta została odrzucona w Amsterdamie w oficynie Jodocusa Hondiusa, w której płyty miano wysztychować. Argument był oczywisty: mapa powinna zostać opracowana w całości, a arkusze rytowane jednocześnie, aby nie doszło do nieścisłości na połączeniu. Nie pozostało zatem nic innego, jak przystąpić do pracy i sporządzić całość. Zadanie to okazało się dużym wyzwaniem i trwało niemal osiem lat.

Po ustaleniu szczegółów z księciem Filipem, i przy wsparciu księcia Filipa Juliusza, w 1610 roku Lubinus przystąpił do pracy. W kolejnych latach dwukrotnie objechał

całe księstwo, wykonał prawie 6000 pomiarów astronomicznych, ustalając położenie geograficzne (głównie szerokość) pomorskich miejscowości. Zebrał dostępne materiały kartograficzne, które skompilował i uzupełnił nimi (często z uszczerbkiem dla jakości) własne prace. W treści mapy naniósł z dużą poprawnością położenie ok. 3000 miejscowości, miejsc związanych z gospodarką lokalną (owczarnie, kuźnie żelaza, papiernie itp.), a także lasy, ciekі wodne, wzniesienia. Mapa stała się zatem niezrównanym źródłem do odtworzenia krajobrazu kulturowego Pomorza w pierwszej i drugiej dekadzie XVII stulecia.

Osobnym zagadnieniem jest ikonografia towarzysząca treści geograficznej. Mapa, wykańczana na szczecińskim zamku (o czym relację zdaje w swoim *Dzienniku* Filip Hainhofer), musiała powstawać w stałej konsultacji z księciem Filipem. Stała się zatem narzędziem głoszenia chwały i potęgi dynastii, która zachodnioeuropejską modą wykorzystwała ją jako narzędzie propagandowe w pozytywnym tego słowa znaczeniu. Służyć temu miały konterfekty pięciu książąt, symbolicznie otaczające opieką wielki, dziesięciopolowy herb księstwa, a także drzewa genealogiczne Gryfitów i książąt rugijskich (od 1325 roku, po śmierci ostatniego księcia Wisława III, Rugia stała się częścią Księstwa Pomorskiego). Dodatkowo mapę przyozdobiło ponad 300 herbami pomorskiej szlachty oraz zdjętymi z natury wizerunkami 49 pomorskich miejscowości. Program ikonograficzny uzupełniają drobniejsze elementy (panoplia, narzędzia rolnicze, instrumenty) oraz portrety rytownika i autora mapy.

Mapa została wydrukowana jesienią 1618 roku na 12 arkuszach, a rytował ją znany niderlandzki sztycharz Nicolaes Geelkercken. Książę Filip nie doczekał jej publikacji, zmarł w lutym tego roku. Do dzisiaj kwestią ostatecznie nierozstrzygniętą pozostaje liczba oryginalnych, miedziorytniczych edycji mapy oraz nakłady poszczególnych wydań. Najprawdopodobniej były one niewielkie, na co wskazują pośrednie dane. Szacuje się, że pierwsze wydanie, przeznaczone dla domu książęcego, nie przekroczyło 10–20 egzemplarzy. Umowa zawarta między Lubinusem a Filipem II zakładała, że po przekazaniu tych egzemplarzy Lubinus będzie mógł na własny koszt drukować kolejne i sprzedawać dla własnego zysku. Druga edycja ukazała się zatem w jeszcze bardziej ograniczonym nakładzie (problemy z uzyskaniem dobrego papieru) około 1620 roku. Można założyć, że pierwszy nakład został wydrukowany w Amsterdamie, drugi prawdopodobnie w Rostocku, gdzie Lubinus mieszkał.

W roku opublikowania mapy wybuchła wojna trzydziestoletnia, która w kolejnej dekadzie dotarła także na Pomorze. Gryfici wymarli, a Księstwo przestało istnieć. W Szczecinie władzę przejęli Szwedzi, zajmując całą zachodniopomorską część Pomorza. Trudno powiedzieć, czy z ich rabunkową działalnością należy wiązać zaginięcie płyt miedziorytniczych, czy raczej śmierć rostockiego profesora w 1621 roku, upadek księstwa i niespokojne czasy spowodowały, że o mapie zapomniano. Na szczęście płyty miedziorytnicze nie uległy zniszczeniu, choć fatalnie przechowywane zostały nieznacznie uszkodzone. Szczęśliwie

odnalazł je w Stralsundzie w 1757 roku Johann Carl Conrad Oelrichs, szczeciński polihistor, z którego inicjatywy mapa została wydana po raz trzeci w Hamburgu w 1759 roku. Warto dodać na marginesie, że Oelrichs był autorem pierwszego opracowania historii pomorskiej kartografii.

Trzecie wydanie mapy miało największy nakład i jest najczęściej spotykanym w muzeach, archiwach i bibliotekach. Stosunkowo łatwe do rozpoznania (o ile stan zachowania na to pozwala): mapa ma kolorowane na żółto i (czasami) bładoróżowo granice zewnętrzne oraz wewnętrzne (po pokoju westfalskim 1648 i sztokholmskim 1720), które nie istniały w czasach Lubinusa, a które musiały „wyjść” spod tej samej ręki, zapewne w hamburskim wydawnictwie.

Wielka, ścienna mapa robiła zapewne wielkie wrażenie, ale zakładając jej ekskluzywny charakter – książęcego podarku – dostęp do niej miały tylko osoby uprzywilejowane. Pojawiała się zatem konieczność jej redukcji atlasowej, co też wkrótce nastąpiło. Jako taka publikowana była w atlasach największych oficyn wydawniczych, przede wszystkim amsterdamskich, podobnie jak mapa Rugii: Blaeu’ów, Joanesa Janssoniusa, Petera Schenka, Henri’ego de Suzeta i innych. Była także podstawą do sporządzania niewielkich map załącznikowych do dzieł o charakterze geograficznym i historycznym. Tym samym wyparła niezbyt udaną mapę Petrusa Artopaeusa, wydawaną przez Sebastiana Münstera i Abrahama Orteliusa. Słusznie zatem bywa nazywana „matką wszystkich map pomorskich”, bowiem nawet jeśli wprost nie odwoływano się do dzieła rostockiego kartografa, to

„szkielet” kartograficzny wszystkich map XVII i XVIII wieku zbudowany był właśnie w oparciu o dzieło Eilharda Lubinusa. Stan ten zmienił się dopiero w 1789 roku, kiedy drukiem ukazała się mapa Pomorza Davida Gilly’ego. To już jednak była zupełnie inna epoka w kartografii...

* * *

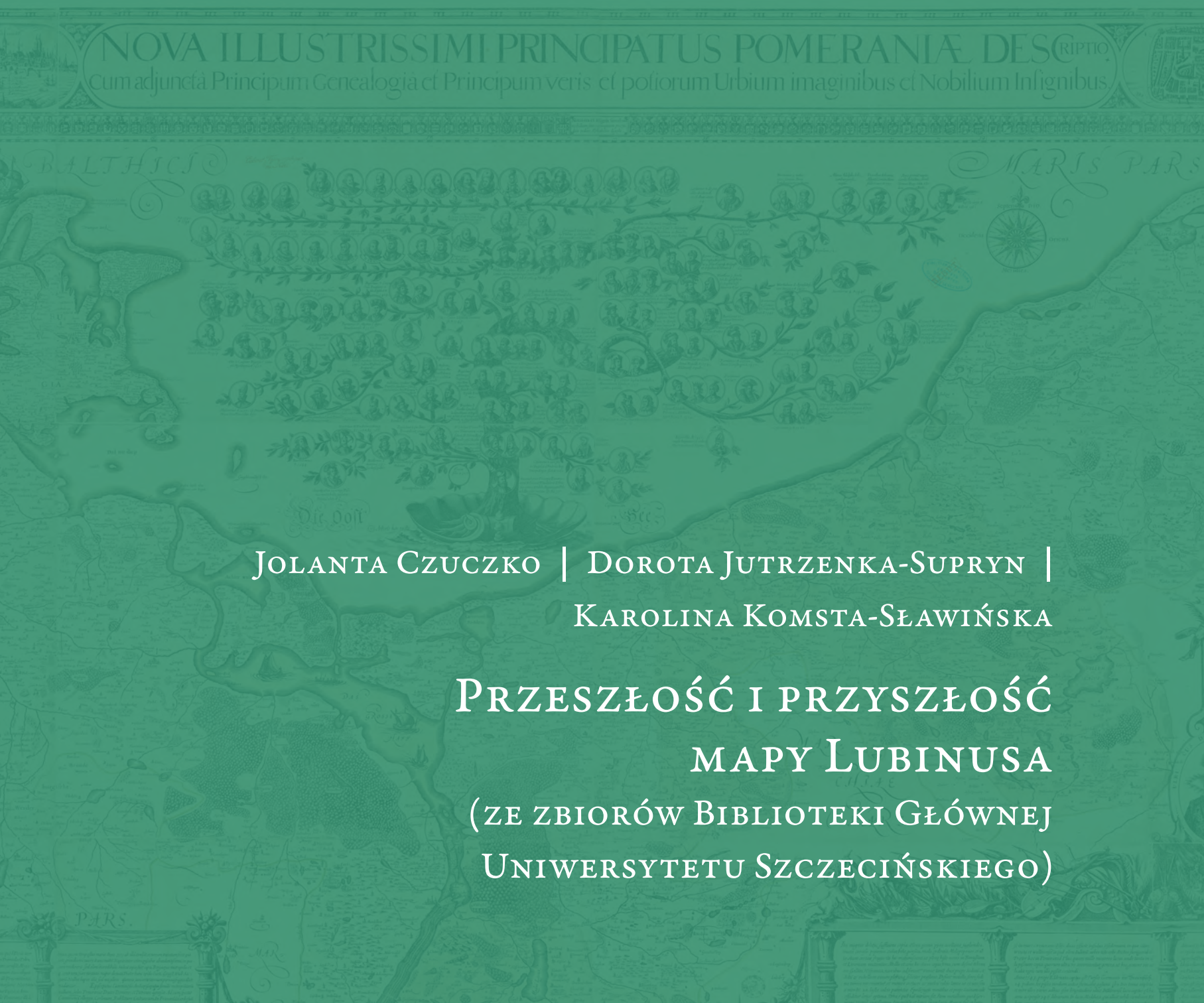
W niniejszym katalogu umieszczono także trzy inne zabytki kartograficzne, które choć nie wyszły spod ręki Lubinusa, w jakiś sposób się z nim wiążą.

Pierwszy to mapa Meklemburgii (poz. 37), opracowana w mniej więcej tym samym okresie, co mapa Pomorza. Jej autorem był Johann Lauremberg, uczony z Rostocku, prywatnie – szwagier Eilharda Lubinusa. Oprócz mapy Meklemburgii, publikowanej przez wszystkich liczących się wydawców, był on także autorem wysoko cenionych historycznych map starożytnej Grecji.

Kolejne dwie mapy to prezentacje Czech (poz. 38) i Azji (poz. 39). Ich wyjątkowość polega na tym, że obie zostały zadedykowane Lubinusowi. Choć sam fakt dedykowania map nie jest czymś niespotykanym, a nawet częstym, to z reguły adresatami byli mecenas, którym starano się przypodobać lub odwdziżyć za otrzymane laski (np. sfinansowanie wykonania mapy). Podobna zasada funkcjonowała również w drukach zwartych i była charakterystyczną cechą epoki: budowania sieci kontaktów, pochwalenia się znajomościami, docenienia środowiska, w którym się funkcjonowało. Map nie dedykowano kartografom, bowiem byli oni potencjalnymi konkurentami. W tym wypadku było inaczej.

Obie mapy powstały w środowisku amsterdamskim, skupionym wokół oficyny Hondiusa-Janssoniusa, a więc tej, z którą Lubinus nawiązał kontakty na etapie projektowania mapy księstwa, gdzie wcześniej wydał mapę Rugii i gdzie 12 płyt miedziorytniczych (i zapewne pierwsza edycja mapy) zostały wykonane. Świadczy to o ścisłych, a nawet serdecznych związkach rostoczanina z Holendrami. Czechy wydano w roku 1618 – a więc w czasie, gdy rytowano w Amsterdamie mapę księstwa; Azja ukazała się po raz pierwszy w 10. rocznicę śmierci Lubinusa (1631). Obie karty znany z kilku stanów, jednak różnice są niewielkie.

W tym miejscu należy wspomnieć jeszcze o bardzo rzadkim, niewielkim globusie, który domyka serię poświęconych profesorowi z Rostocku kartografików (obecnie w zbiorach Deutsches Museum w Monachium). Wykonany został przez Johanna de Rama i wydany również w Amsterdamie w latach 90. XVII wieku. Trudno jest wytłumaczyć, skąd po tak wielu latach, ponowne nawiązanie do postaci naszego kartografa, tym bardziej że de Ram i Lubinus nie mogli się poznać osobiście. Jedną z hipotez mówi, że siatka globusa została wykonana dużo wcześniej w oficynie Hondiusa, a de Ram, który przejął matrycę, pozostawił wcześniejszą dedykację. A może to właśnie jeden z dwóch zaginionych globusów autorstwa Lubinusa, w którym zmieniono sygnaturę wydawcy, zastępując autora – adresatem dedykacji? Niezależnie od tego, jak było naprawdę, globus ten to kolejny dowód na poważanie wielkości dokonania Eilharda Lubinusa.



NOVA ILLUSTRISSIMI PRINCIPATUS POMERANIAE DESCRIPTIO
Cum adjuncta Principum Genealogia et Principum veris et potiorum Urbium imaginibus et Nobilium Insignibus

JOLANTA CZUCZKO | DOROTA JUTRZENKA-SUPRYN |
KAROLINA KOMSTA-SŁAWIŃSKA

PRZESZŁOŚĆ I PRZYSZŁOŚĆ
MAPY LUBINUSA
(ZE ZBIORÓW BIBLIOTEKI GŁÓWNEJ
UNIwersYTETU SZCZECIŃSKIEGO)

JOLANTA CZUCZKO | DOROTA JUTRZENKA-SUPRYN | KAROLINA KOMSTA-SŁAWIŃSKA

PRZESZŁOŚĆ I PRZYSZŁOŚĆ MAPY LUBINUSA

(ZE ZBIORÓW BIBLIOTEKI GŁÓWNEJ UNIWERSYTETU SZCZECIŃSKIEGO)

CEL I ZAŁOŻENIA PROJEKTU KONSERWACJI-RESTAURACJI

Zabytkowa *Wielka Mapa Księstwa Pomorskiego* Eilharda Lubinusa jest wyjątkowym dziełem kartografii europejskiej, powstałym w XVII wieku na zamówienie księcia szczecińskiego Filipa II. Wszechstronnie wykształcony władca doskonale rozumiał potrzebę promocji dynastii, co doprowadziło do powstania dzieła doskonałego merytorycznie i mającego wysokiej jakości oprawę artystyczną. Znane są trzy edycje mapy: pierwsza z 1618, kolejna z 1620 (?) i trzecia z 1758 roku (z tych samych oryginalnych płyt miedziorytniczych). Losy poszczególnych wydań nadal budzą szerokie zainteresowanie, a w ich analizie niezwykle istotne są wyniki badań zachowanych egzemplarzy mapy w aspekcie materialnym.

W określeniu celu i założeń projektu konserwatorskiego uwzględniono szereg istotnych zagadnień. Jeszcze przed przekazaniem mapy do zbiorów Biblioteki Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego w 1998 roku została ona poddana pracom restauratorskim, przeprowadzonym najprawdopodobniej w latach 90. XX wieku. W ich rezultacie 12 arkuszy z odbitkami graficznymi naklejono wspólnie na nowy nośnik, bardzo mocno sprasowując powierzchnię oryginalnego papieru. Gruby papier dublażowy, dodatkowo o słabej jakości, uniemożliwiał obserwację elementów istotnych w analizie techniki wykonania. Nastąpiły również zmiany w warstwie barwnej odwzorowania kartograficznego. Pomimo zachowania całości treści i połączenia wszystkich arkuszy

w całość zaistniałe zmiany powodowały, że obserwując zabytek, zadawaliśmy sobie pytanie o jego autentyczność. Wobec tego problemem bardzo istotnym celem zabiegów konserwatorskich było jej przywrócenie poprzez uczynienie struktury papierowego podłoża, stworzenie możliwości obserwacji jego cech w przezroczu, podkreślenie trójwymiarowości odbitki graficznej. Realizacja projektu zakładała również wykonanie badań prowadzących do dokładnego rozpoznania elementów zabytku, ustalenia jego technologii, potwierdzenia datowania, udokumentowania śladów historii,

oraz szczegółowej oceny stanu zachowania i zdefiniowania ewentualnych zagrożeń. Postępowanie takie zgodne jest z powszechną obecnie tendencją, aby zabytek traktować jako cenny historyczny materiał badawczy z zachowaniem możliwie najmniejszej ingerencji w jego substancję. Trzecim bardzo istotnym zadaniem było opracowanie metodyki procesów konserwatorskich umożliwiających efektywne wzmocnienie osłabionego i uszkodzonego podłoża papierowego, poprawienie jego stabilności w czasie, zaproponowanie bezpiecznego przechowywania i ewentualnej ekspozycji.

TECHNIKA WYKONANIA I STAN ZACHOWANIA MAPY

Mapę odbito na dwunastu arkuszach papieru ręcznie czerpanego. Jak wykazały badania, tradycyjnie do przygotowania masy papierowej wykorzystano surowiec szmaciany. Zidentyfikowano włókna lnu w białych i jasnych odcieniach z niewielkim dodatkiem kolorowych, głównie niebieskich. Tzw. błękitnienie jest często praktykowaną techniką w dawnych papierach wytwarzanych manufakturowo. Polega ona na dodawaniu do masy papierowej niebieskich pigmentów, barwników lub włókien w celu uzyskania efektu wrażenia podniesienia białości arkusza charakterystycznej dla wysokogatunkowych wyrobów. W ten sposób starano się zakamuflować faktyczny ciemniejszy, żółtawy odcień papieru. O nieekskluzywnej klasie świadczy też przezrocze arkuszy, w którym pomimo znaczących zniszczeń możemy zaobserwować wiele niedokładności. Zgrubienia, pęczki włókien, nierównomierna dystrybucja masy papierowej wyraźnie

obniżają czytelność rysunku przezroczy, czyli rozmieszczenia kres i żeberek oraz kształtu filigranu. Dokładniejsze analizy pozwoliły jednakże ustalić, że rozkład kres oscyluje w granicach 26–29 mm, zaś żeberek przypada 8–9 na 1 cm. Wszystkie papiery mają to samo oznaczenie literowe GWB w postaci filigranu konturowego, umieszczonego mniej więcej w połowie wysokości przy lewej krawędzi arkusza. W literaturze przedmiotu znajdujemy sugestię, iż taki monogram jest przypisywany niemieckiemu papiernikowi Georgowi Wilhelmowi Bergmannowi, działającemu w Kleinweidenmühle w latach ok. 1750–1800. Na podobną cezurę czasową wskazują odszukane w internetowych bazach znaków wodnych dokumenty z analogicznym filigranem. Trzeba też wspomnieć, iż w papierach egzemplarza mapy Biblioteki Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu w Warszawie także zidentyfikowano monogram GWB.

Wszystkie te ustalenia dotyczące podłoża papierowego potwierdzają autentyczność obiektu i wskazują na tzw. III wydanie w drukarni hamburskiej w 1758 roku. Grafikę odwzorowania kartograficznego i elementów towarzyszących wykonano na 12 miedzianych matrycach o wymiarach około $41,3 \times 53,8$ cm. Rysunek mapy wykonano dwiema technikami druku wklęsłego: miedziorytem – dominującym w całej kompozycji – oraz akwafortą, którą Nicolaes Geelkercken zastosował w obszarach wymagających większej finezji. Obszary wykonane miedziorytem charakteryzują się cienką, precyzyjną, ostro zakończoną kreską, natomiast fragmenty trawione wyróżnia lekki, swobodny bieg linii o charakterystycznym tępym zakończeniu. Efekt ten jest szczególnie widoczny w przedstawieniu drzewa genealogicznego dynastii Gryfitów, ubiorach sportretowanych ostatnich pięciu książąt pomorskich oraz na kolumnach oddzielających opisy księstwa. Odbitki graficzne wykonano z różną precyzją. Druk czarną farbą drukarską jest na ogół dobrze wysycony, jednak w ciemniejszych obszarach – np. w brycie szóstym przy graficznym odwzorowaniu toponimów lasów – wyraźnie nierównomierny. Podczas przygotowywania matrycy drukarz najprawdopodobniej ściągnął zbyt dużą ilość farby, co mogło wpłynąć na ostateczny efekt. Nierównomierność może również wynikać z późniejszych działań naprawczych, podczas których część miedzi mogła ulec przetarciu czy wykruszeniu. Na powierzchni papieru wszystkich dwunastu arkuszy zaobserwowano charakterystyczne drobne linie, będące efektem zarysowania powierzchni matrycy

powstałego wskutek użytkowania lub niewystarczającego zabezpieczenia podczas przechowywania. Zniszczenia te, a także obecność korekt w treści przedstawienia oraz rodzaj zastosowanego papieru sugerują, że mamy do czynienia z trzecim wydaniem mapy.

Grafikę miejscowo podkolorowano, podkreślając granice farbą w sposób kryjący, natomiast duże obszary w sposób laserunkowy, co wyróżnia ten egzemplarz na tle pozostałych. Podkreślić należy, że zarówno obecność, jak też zasięg poszczególnych kolorów uwidoczniły dopiero analizy w wybranych pasmach światła poza obszarem rejestrowanym przez ludzkie oko (UV i IR) oraz analizy składu pierwiastkowego metodami spektroskopowymi. Paleta kolorów obejmowała dwa odcienie zielonego (granice i całe obszary, kolor zachowany szczątkowo w róży wiatrów), błękit (zbiorniki wodne), żółcień i róż (granice). Wykorzystano pigmenty na bazie grynszpanu (zieleni), azurytu lub malachitu (odcienie błękitu), czerwieni i żółcień organicznej oraz kredy. Obecnie percepcja warstwy barwnej zgodna z pierwotnym założeniem jest niemożliwa na skutek wypłukania dużej części miedzi, jak również charakterystycznego, szczególnie dla pigmentów miedziowych (grynszpan), procesu degradacji i związanego z nią przebarwienia. Względna intensywność barw zachowała się w obszarze róży wiatrów, która namalowana została z dużym udziałem spoiwa, prawdopodobnie gumy arabskiej. Zaskakujące jest, że jeden z brytów nie wykazał żadnych śladów wskazujących na obecność warstwy malarskiej, pomimo jej obecności na brytach sąsiadujących.

Fakt ten, jak również obserwacja zmiany natężenia warstwy barwnej na granicach brytów, może wskazywać na to, że mapę pokolorowano, kiedy funkcjonowała w arkuszach. Analiza tej kwestii wymaga jeszcze badań sięgających do zagadnień związanych z historią tego konkretnego egzemplarza.

Stan zachowania mapy oraz różnice w zniszczeniach poszczególnych brytów sugerują, że początkowo funkcjonowała w arkuszach, jednak z czasem została przekształcona w mapę ścienną. W tym celu przycięto niezadrukowane marginesy arkuszy i połączono w całość, naklejając je na płócienne podłoże, co tradycyjnie czyniono z wielkoformatowymi mapami ściennymi. Fakt ten potwierdzają specyficzne zniszczenia ujawnione w trakcie prac konserwatorskich. Są one obecne pomimo późniejszej zmiany płótna na grube papiery dublażowe, podczas działań naprawczych wykonanych w czwartej ćwierci XX wieku. W wyniku tych

przekształceń doszło do lokalnych uszkodzeń i rozwarstwień papierowego podłoża, zapewne już wówczas osłabionego przez zaawansowane procesy katalitycznej autooksydacji celulozy, spowodowanej destrukcyjnym działaniem niestabilnego pigmentu miedziowego – grynszpanu.

Na mapie zachowane są również znaki proveniencyjne, wśród których znajdują się pieczętki tuszowe: niebieski owalny stempel: *MINISTÈRE DE LA GUERRE ARCHIVES DES CARTES*; czerwony prostokątny stempel: *REBUT* (nałożony ukośnie na poprzedni); czerwony stempel: *Cabinet Topographique du Roi.*; czarny stempel: *Député G. de la Guer.* oraz niewyraźnie odbity czarny okrągły stempel, którego stan nie pozwala na jednoznaczną identyfikację. Obecność tych znaków daje asumpt do dalszych studiów nad historią badanego egzemplarza.

PRZEBIEG REALIZACJI PRAC KONSERWATORSKICH

Konieczny do zrealizowania założeń projektu konserwatorskiego demontaż arkuszy poprzedziło usuwanie powierzchniowych zabrudzeń i osadzonego przez lata ekspozycji mapy kurzu. Proces oczyszczania ograniczono do niezadrukowanych obszarów papieru oraz wykorzystując głównie lateksowe gąbki mikroporowe i szmatki z mikrofibry. Po kilkuetapowym nawilżeniu całości mapy z wykorzystaniem specjalnych tkanin z membraną typu Goretex/Sympatex oraz wodnej mgielki z nanonawilżaczy, udało się uplastyczyć spoinę kleju na tyle, by można było oddzielić

warstwa po warstwie wtórnie wprowadzony papier dublażowy. Już na tym etapie „uwolnione” odbitki graficzne zaczęły odzyskiwać charakterystyczne dla techniki i materiału właściwości faktury. Niestety, ujawniły się także rozległe uszkodzenia rewersu oryginalnego podłoża papierowego – lokalne ścienienia grubości nawet do dziesiątych milimetra. Możemy tylko przypuszczać, iż jest to efekt trudności usunięcia wcześniejszego dublażu, z czym mierzyli się nasi poprzednicy. W dużej mierze ten niepokojący stan papieru wymuszał dużą ostrożność i dobór odpowiedniej metodyki

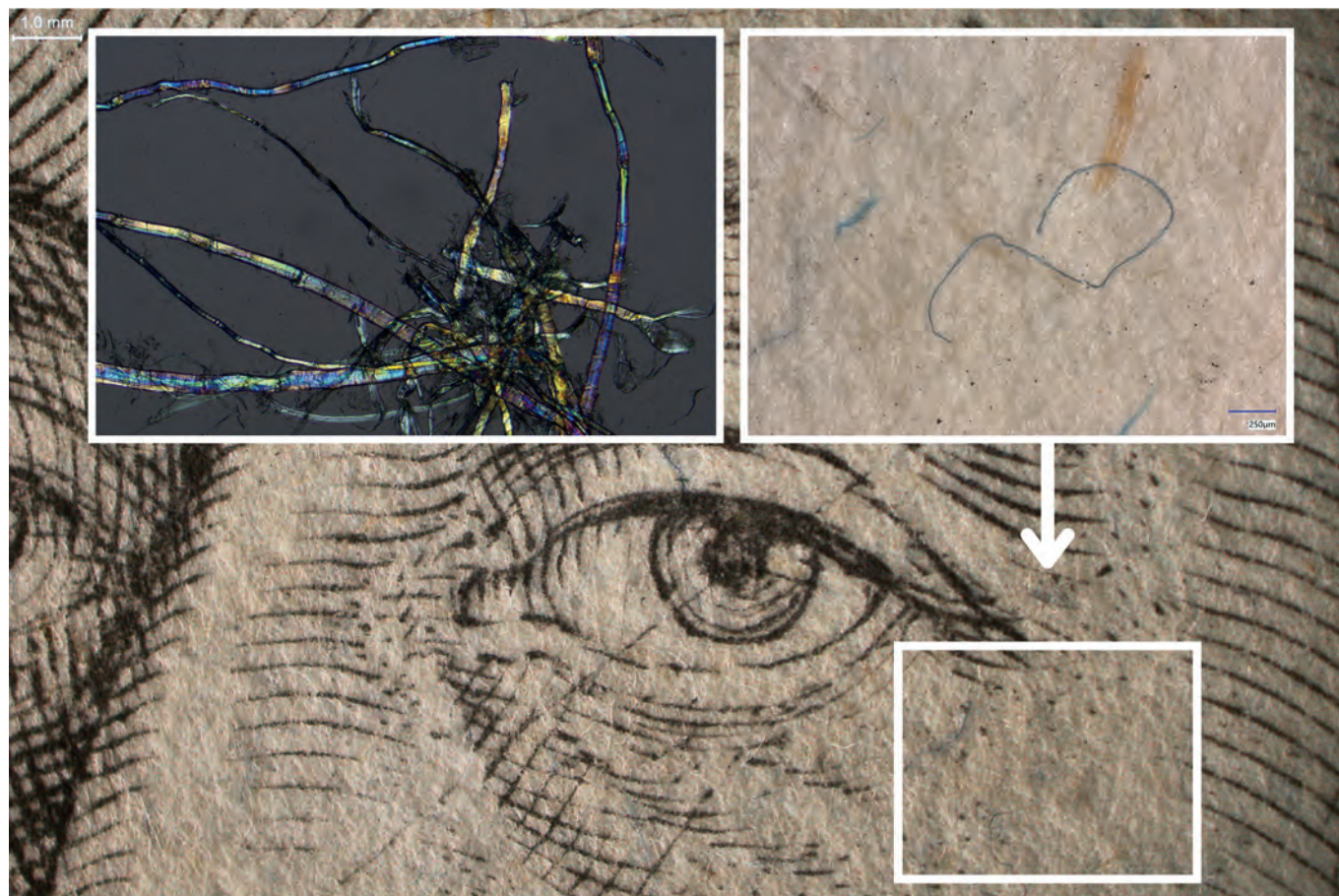
umożliwiającej ograniczenie niepożądanych zmian i deformacji. Do usuwania zanieczyszczeń ze struktury podłoża papierowego wykorzystano specjalne włókniyny o rozbudowanych właściwościach kapilarnych. Dzięki temu za ich pośrednictwem można było stopniowo aplikować czystą wodę w strukturę poszczególnych arkuszy, a następnie absorbować wraz zanieczyszczeniami, bez narażania ściennionych obszarów odbitki graficznej na urazy mechaniczne. Uzyskano w ten sposób subtelny, ale równomierny efekt rozjaśnienia, choć z konserwatorskiego punktu widzenia istotniejsze było usunięcie kwaśnych produktów degradacji i nadmiaru kleju ze struktury papieru.

Dalsze etapy konserwacji-restauracji tego cennego zabytku kartografii także były sporym wyzwaniem. Zaaprobowano zmianę oczekiwań opiekunów mapy i zdecydowano pozostawić odrębne 12 arkuszy odbitek graficznych. Z jednej strony brak konieczności precyzyjnego łączenia tak wielu części w jeden duży format jest sporym technicznym ułatwieniem. Z drugiej – ze względu na zakres uszkodzeń niemożliwe było bezpieczne, samodzielne funkcjonowanie arkuszy mapy bez odpowiedniego wzmocnienia. Pojawiło się zatem pytanie, w jaki sposób efektywnie je wzmocnić, nie wprowadzając tradycyjnie stosowanych warstw bibulek, papierów dublażowych, które na powrót niemal całkowicie mogłyby przysłonić przezroczę oryginalnego podłoża. I tu sięgnięto po genialne właściwości włókien masy papierowej, szczególnie tej długowłóknistej szmacianej, a mianowicie możliwość tworzenia wytrzymałych i elastycznych połączeń nawet bez udziału dodatkowego spoiwa. Przygotowaną

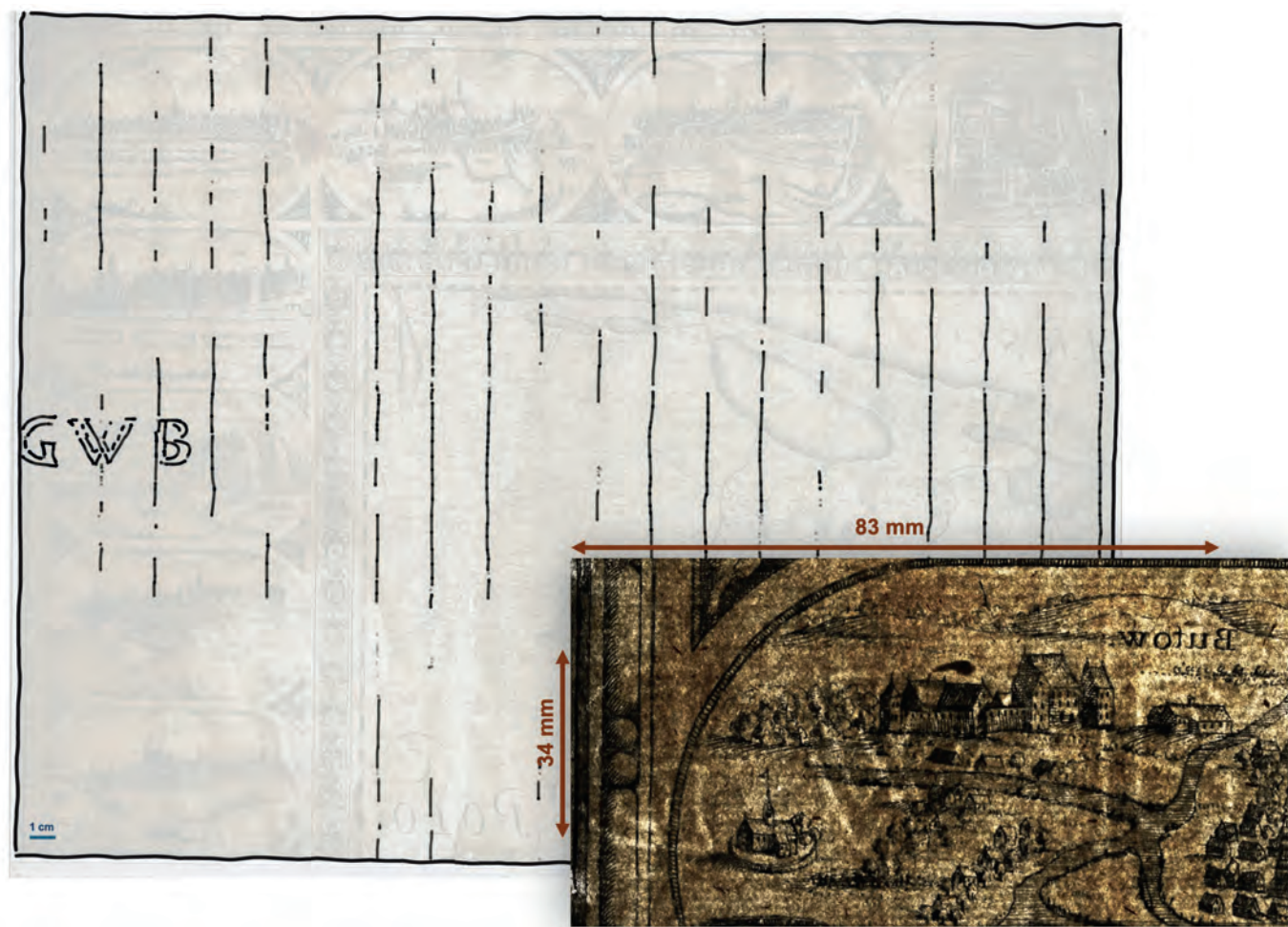
specjalnie, zarówno pod względem kolorystycznym, jak i właściwości mechanicznych, masę papierową wykorzystano do wyczerpania kilkucentymetrowych marginesów dla każdej odbitki graficznej oraz uformowania cieniutkich arkuszy. Następnie z tychże cieniutkich arkuszy żmudnie przygotowywano kształtki w formie uszkodzeń w papierze oryginalnym i wklejono w najcieńsze obszary, starając się je wyrównać. Dodatkowo wzmocniono i ustabilizowano całość arkuszy, aplikując spoiwo z dodatkiem naturalnego kleju białkowego i jonów wapnia. Te dwie składowe mają także znaczenie w skutecznym stabilizowaniu zdegradowanych partii mapy pierwotnie pokrytych zieloną farbą – grynszpanem. Kluczowe było odpowiednie zabezpieczenie odzyskanej faktury papieru i warstwy grafiki, by ponownie jej nie splaszczyc podczas suszenia i prasowania.

Takie postępowanie pozwoliło w dużej mierze przywrócić indywidualne cechy zabytkowych odbitek graficznych unikatowej mapy oraz ułatwić dostęp do każdego szczegółu oryginału dla dalszych studiów badawczych. Zadbano także o bezpieczną i funkcjonalną formę opakowania archiwalnego, umieszczając indywidualne arkusze w częściowo transparentnych kopertach Airvelope® i we wspólnym pudle. Wirtualne połączenie fotografii 12 arkuszy po zabiegach konserwatorskich pozwala docenić kunszt i skalę przedsięwzięcia, zarówno kartografa, jak i rytownika. Warto podkreślić, iż II wydanie mapy w wielkoformatowej formie scalającej 12 arkuszy można również zobaczyć w zbiorach Biblioteki Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego.

ILUSTRACJE



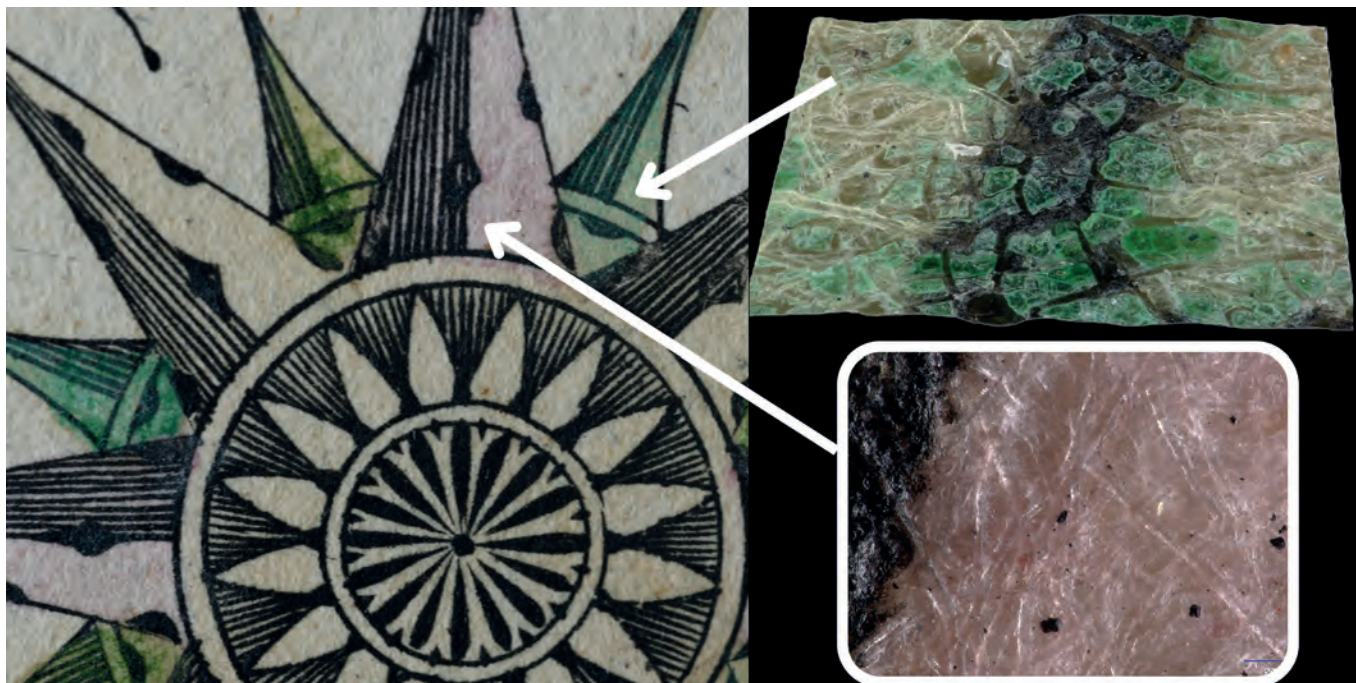
1. Papierowe podłoże mapy (wizerunek Filipa II). Struktura papieru, zróżnicowanie składników masy włóknistej – widoczne charakterystyczne niebieskie włókna. Obraz mikroskopowy włókien masy szmacianej. W odbitce widoczne zniszczenia płyty miedziorytniczej (fot. Jolanta Czuczko, Karolina Komsta-Sławińska)



2. Schemat rozłożenia kres w papierze czerpanym, zaznaczone umiejscowienie filigranu i sam filigran uwidoczniiony w świetle przechodzącym (fot. Jolanta Czuczko)



3. Zestawienie fragmentu mapy w świetle VIS i we fluorescencji w UV. Widoczne charakterystyczne wygaszenie fluorescencji w obszarach, w których zastosowano pigmenty miedziowe (fot. Adam Cupa)



4. Zbliżenie detalu róży wiatrów i obraz mikroskopowy warstw barwnych (fot. Jolanta Czuczko)



5. Oczyszczanie powierzchniowych zabrudzeń gąbkami mikroporowymi oraz szmatkami z mikrofibry; demontaż arkuszy mapy – usuwanie warstw papieru wtórnego dublażu (fot. Jolanta Czuczko, Dorota Jutrzenka-Supryn)



6. Procesy mokre – usuwanie ze struktury papieru produktów degradacji z wykorzystaniem włókien kapilarnych i uzyskane efekty; uzupełnianie uszkodzeń oryginalnego podłoża papierowego poprzez wklejenie cieniutkich latek z masy papierowej oraz przykładowe bryty z dodanymi marginesami (fot. Jolanta Czuczko, Karolina Komsta-Sławińska)



7. Fragment mapy obrazujący uzyskane efekty próby przywrócenia dawnej faktury odbitki graficznej i papieru; zestawienie wszystkich arkuszy mapy po konserwacji-restauracji; zaproponowany sposób bezpiecznego i funkcjonalnego opakowania zabytku w koportach Airvelope® i we wspólnym pudle (fot. Jolanta Czuczko)



8. Zestawienie fragmentów mapy wykonanych w technice akwaforty – po lewej stronie i miedziorytu – po prawej stronie (fot. P. Kurek, J. Czuczko)



9. Pieczętki proweniencyjne



NOVA ILLUSTRISSIMI PRINCIPATUS POMERANIAE DESCRIPTIO

Cum adjuncta Principum Genealogia et Principum veris et potiorum Urbium imaginibus et Nobilium Insignibus

KATALOG



1. Portret Eilharda Lubinusa

Eilhardus Lubinus Initio Poeseos Deinde Sacrae Theologiae Professor in Academia Rostochiensi A° 1618 Aet: 53

miedzioryt 103 × 115 mm

monogramista CBF

Rostock 1618/1628

zbiory prywatne

Portret pochodzi z: *Quintus Horatius Flaccus accuratissime emendatus & explicatus...*, Rostock 1628.



EILHARDVS LVBINVS INITIO
POESEOS DEINDE SACRÆ THEO-
LOGIÆ PROFESSOR IN ACADEMIA
ROSTOCHIENSI A. 1618. AET. 53. BF

EILHARDI LUBINI.

1565-1621



2. *In Auli Persi poetarum doctissimi obscurissimi Satyras paraphrasis scholastica nova...*

Amstelredami [=Amsterdam], Zacharias Heyns, 1595

Książnica Pomorska w Szczecinie, XVI.1160.II

Zbiór komentarzy do *Satyr* Persjusza – pierwsza praca filologiczna Eilharda Lubinusa. W roku jej wydania (1595) Lubinus objął katedrę poetyki na Akademii Rostockiej po swoim promotorze Nathanie Chytreusie (1543–1598), filologu, dramatopisarzu i poecie uwieńczonym. Komentarze zadedykował dzieciom starszego brata Nathana – Davida Chytreusa (1530–1600), słynnego teologa, również wykładowcy w Rostocku.

IN
AVLI PERSI
POETARVM
DOCTISSIMI
OBSCVRISSIMI
SATYRAS

PARAPHRASIS
SCHOLASTICA NOVA,

Qua retentis ac insertis Poëtæ verbis auctor
difficillimus mirâ luce, ac breuitate plenissimè
explicatur.

EILHARDI LVBINI.

1565-1621



AMSTELREDAMI,
Apud Zachariam Heyns Bibliopolam,

CIO. 10, XCV,

Eilhardi Lubini

IN

AULIPERSII

3. *Eilhardi Lubini in Auli Persii Satyrarum librum ecphrasis nova...*

Rostochii [=Rostock], Stephan Myliander [=Möllemann], 1602

Książnica Pomorska w Szczecinie, sygn. XVII.4388.I.adl

Wznowienie komentarzy i objaśnień do satyr Persjusza, określonego na karcie tytułowej mianem „poeta obscurissimus” („najbardziej zawily poeta”). Praca była adresowana do słuchaczy wykładów Lubinusa na uczelni rostockiej. Wydawanie pomocy dydaktycznych dla studentów było jednym z częstszych zadań akademików tamtych czasów.

Eilhardi Lubini

IN

AULIPERSII

Satyrarum librum

ECPHRASIS

*nova, succincta &
perspicua,*

quâ Poëta obscurissimus dilu-
cidè explicatur.



ROSTOCHII

Ex Typographiâ Stephani Myliandri

Anno MDCII.



4. *Eilhardi Lubini in Q. Horatii Flacci poemata quae exstant omnia paraphrasis scholastica nova...*

Rostochii [=Rostock], Christoph Reusner, 1599

Książnica Pomorska w Szczecinie, sygn. XVI.1117.I.adl

Wydane w jednym woluminie komentarze do wszystkich ksiąg ód oraz do *Pieśni jubileuszowej* (*Carmen saeculare*) Horacego. Wcześniej, w latach 1597–1598, prace te ukazały się w pojedynczych tomach. Ody Horacego – najwybitniejszego liryka spośród poetów rzymskich – były szczegółowo omawiane podczas studiów uniwersyteckich w całej nowożytnej Europie.



EILHARDI LVBINI
IN

Q. HORATII
FLACCI

POEMATA QVÆ EXSTANT
OMNIA

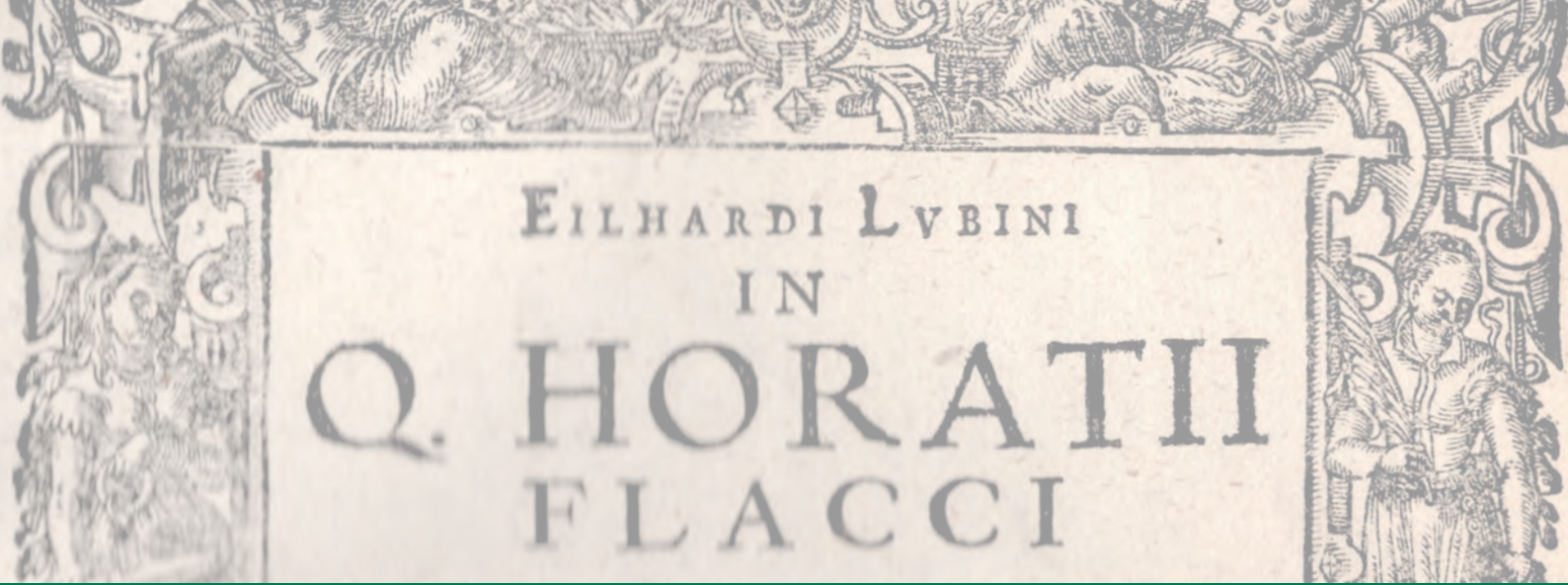
PARAPHRASIS
SCHOLIASTICA NOVA:

*Quâ retentis Poëta verbis, & pedestri sermoni insertis auctor
gravissimus & difficillimus pleni commentarij vice bre-
viter, & dilucidè explicatur.*



R O S T O C H I I
Ex Typographia Christophori Reusneri,

ANNO M. D. XCIX.



5. *Eilhardi Lubini in Q. Horatii Flacci duos Satyrarum, totidem Epistolarum, et Epistolam Satyricam De Arte Poetica libros paraphrasis scholiastica nova, quae pleni commentarii vice esse poterit.*

Rostochii [=Rostock], [Christoph] Reusner, 1599
Książnica Pomorska w Szczecinie, sygn. XVI.49.I.adl

Objaśnienia do innych dzieł ze spuścizny poetyckiej Horacego: satyr, listów i *Sztuki poetyckiej* (*Ars poetica*), wydane w tej samej oficynie wydawniczej w Rostocku, co komentarze do pieśni.



Eilhardi Lubini

IN

D. JUNII JUVE-
NALIS

6. *Eilhardi Lubini in D. Junii Juvenalis Satyrarum libros ephrasis...*

Rostochii [=Rostock], Stephan Myliander, 1602

Książnica Pomorska w Szczecinie, sygn. XVII.4389.I.adl

Opracowane przez Lubinusa komentarze do *Satyr* Juwenalisa. W zamieszczonej w jednej z edycji tych objaśnień *Obronie Juwenalisa* (*Pro Iuvenale apologeticus*) Lubinus ujawnił, że z całej twórczości poetyckiej najbardziej cenił właśnie satyryczną, która – zgodnie z założeniami gatunku – odnosi się do otaczającego świata, obnaża ludzkie słabości i głupotę oraz piętnuje upadek obyczajów. Potwierdza to także wybór poetów, którym poświęcił swoją uwagę jako filolog – Horacy, Juwenalis i Persjusz to trzech satyrycy rzymscy (satyra jako gatunek poetycki była zresztą wynalazkiem rzymskim).

Eilhardi Lubini

IN
D. JUNII JUVENALIS

Satyrarum Libros

ECPHRASIS
SUCCINCTA ET PER-
SPICUA.



R O S T O C H I I
In Typographiâ Stephani Myliandri
Anno MDCII.

Præterea
A. Flacci Persi Satyrarum
LIBER VNVS.

Adm Analyfi & doctiffimis Commentariis , partim nunc
primum, partim de integro editis

EILHARDI LUBINI.

7. D. Iunii Iuuenalis Satyrarum libri V... Praeterea A. Flacci Persi Satyrarum liber unus...

Hanoviae [=Hanau], drukarz: [Andreas] Wechel, wydawcy Daniel i David Aubris oraz Clemens Schleich, 1619
Książnica Pomorska w Szczecinie, sygn. XVII.6147.I

Wznowienie wczesnych prac filologicznych Lubinusa – objaśnień do satyr Juwenalisa i Persjusza – w jednym tomie.

D. IVNII
I V V E N A L I S
SATYRARVM
LIBRI V.

*Ex duobus Manuscriptis Exemplaribus, & vetustiss. ma-
nuscripto Commentario plus quam du-
centis locis correcti.*

Præterea

A. Flacci PersI Satyrarum
LIBER VNVS.

Qum Analyti & doctissimis Commentariis, partim nunc
primum, partim de integro editis

EILHARDI LVBINI.

In fine accessit rerum & verborum Index utilissimus.



Sum 1669
Cum gratia & Priuilegio S. Rom. Imp. Vicarii ad ann. XII.

H A N O V I A E,

Typis Wecheliani, apud Danielem ac Dauidem Aubrios,
& Clementem Schleichium.

ANNO M. DC. XIX.

Adm.

Studio EILHARDI LVBINI.



Marc. IO. v. 14.

8. Novi Jesu Christi Testamenti Graeco Latino Germanicae novae editionis... cum praeliminari ad Celsissimum Pomeraniae Principem Philippum epistola, in qua consilium de Latina lingua compendiose a pueris addiscenda exponitur...

Pars Prima – b.m., Johann Hallerford, 1617

Pars Altera – Rostochii [=Rostock], Joachim Pedanus, 1616

Książnica Pomorska w Szczecinie, sygn. XVII.9992.I

W 1604 roku Lubinus objął w Rostocku katedrę teologii, a rok później uzyskał tytuł doktora z tej dziedziny. Skierował wówczas swoje naukowe wysiłki ku badaniu Pisma Świętego. Efektem tych prac było m.in. trójjęzyczne, grecko-łacińsko-niemieckie, wydanie ksiąg Nowego Testamentu.

Przed tekstem zasadniczym tej edycji Lubinus zamieścił obszerną, liczącą kilkadziesiąt stron, rozprawkę dedykowaną księciu szczecińskiemu Filipowi II, w której wypowiada się na temat metodyki nauczania języka łacińskiego. Przemyslenia te stały się z czasem inspiracją dla Jana Amosa Komenskiego (1592–1670) do opracowania jednego z najpopularniejszych w dziejach podręczników do nauki łaciny – *Orbis sensualium pictus* (1658).

Novi Jesu Christi
TESTAMENTI
GRÆCO LATINO

GERMANICÆ NOVÆ
EDITIONIS,
PARS PRIMA.

IN QUA UNA CUM PIETATE, ET VER-
bis æternæ vitæ, tres linguae, vel solum, vel inter se collatae unâ operâ
& propemodum simul legi, & addisci compendiosè à
junioribus possint.

Cum præliminari ad Celsissimum Pomeraniæ Prin-
cipem PHILIPPVM Epistolâ,

in quâ

CONSILIUM
DE LATINA LINGVA COMPENDIOSE A PVE-
ris addiscendâ exponitur,

Studio EILHARDI LVBINI.



Marc. 10. v. 14.

ἆψτε τὰ παιδια ἵνα ἔρχομαι πρὸς αὐτοὺς.
Sinite puerulos venire ad me.
Lasset die Kindern kommen zu mir.

PROSTAT,
Apud IOHANNEM HALLERFORDIVM.

M. DC. XVII.



7. 158



*Bibliotheca Gertrudana sum
ex
donatione
J.F.W. Castoris.*

9. *Eilhardi Lubini in Minores Sanctorum Iesu Christi Apostolorum Epistolas Exercitationum Theologicarum in Academia Rostochiensi propositarum tomus III. continens epistolas apostolorum quatuor, Iacobi, Petri, Iohannis et Iudae.*

Francofurti [=Frankfurt nad Menem], Petrus Musculus [=Maus], Rupert Pistorius [=Becker], 1612
Książnica Pomorska w Szczecinie, sygn. XVII.2868.I

Jako wykładowca teologii Lubinus patronował dysputom akademickim na tematy teologiczne, które, po opracowaniu i publicznym wygłoszeniu, często podawano do druku. Przygotowywał także różnego rodzaju pomoce dydaktyczne, ułatwiające studentom dogłębne poznanie poszczególnych fragmentów Pisma Świętego. W prezentowanym zbiorze zgromadzono teksty odnoszące się do nowotestamentowych listów czterech apostołów: Piotra, Jana, Jakuba i Judy.

1912 K 1920.
EILHARDI LVBINI

IN MINORES SANCTO-
RVM IESV CHRISTI

APOSTOLO-
RVM EPISTO-
LAS

EXERCITATIONVM THEOLOGICARVM
TOMVS III.

Continens Epistolas Apostolorum quatuor,

IACOBI, PETRI, IOHANNIS ET
IYDÆ.



*Bibliotheca Gertrudiana sum
donatione
J. F. W. Pistorij,
1704. mense Junio.*

FRANCOFVRTI,
Impensis Petri Musculi & Ruperti Pistorij.

M. D C. XII.

EILHARDI LVBINI
ANTIQUARIUS
SIVE
PRISCORVM, ET MINVS

10. *Eilhardi Lubini antiquarius sive priscorum et minus usitatorum vocabulorum brevis ac dilucida interpretatio...*

Amstelredami [=Amsterdam], Zacharias Heyns, 1594
Książnica Pomorska w Szczecinie, sygn. XVI.1159.II

Lubinus jako wykładowca piśmiennictwa w językach klasycznych przez cały okres swojej pracy akademickiej opracowywał pomoce dydaktyczne dla studentów, które ułatwiały im naukę języków i rozumienie omawianych tekstów. Jednym z pierwszych opracowań tego typu był słowniczek dawnych i rzadkich słów łacińskich wraz ze wskazaniem autora antycznego, w którego pismach wystąpiły.

EILHARDI LVBINI
ANTIQUARIUS
SIVE
PRISCORVM, ET MINVS
VSITATORVM VOCABVLO-
rum, brevis ac dilucida interpretatio,
EX
OPTIMIS QVIBVS-

*que Latinae linguae auctoribus deprompta, &
Ordine Alphabetico digesta.*

Ex Biblioth. Camusiana Oratorii Gratiani.



AMSTELREDAMI,
Apud Zachariam Heyns Bibliopolam.
ANNO M. D. XCIH.

Opusculum apprimè utile, & maximè
accommodum iis, qui Græcæ Linguae
studio capiuntur.

Authore E I L A R D O L V B I N O.

Editio Novissima,

Superioribus omnibus, quæ mendis hinc inde sca-
tebant, multo repurgatior, & sexcentis in
locis locupletior redditæ.

11. *Clavis Graecae linguae duabus partibus distincta...*

Amsterodami [=Amsterdam], Joannes Janssonius, 1647

Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego, Sd. 211

Jeszcze jedna pomoc dydaktyczna przygotowana przez Lubinusa – podręczny słowniczek łacińsko-grecki i grecko-łaciński. Publikacja zawierała także zestawienie pogrupowanych według tematów aforyzmów po grecku i w przekładzie na łacinę.

CLAVIS GRÆCÆ LINGVÆ,

Duabus Partibus distincta :

Quarum

- I. *Vocabula Latino-Græca :*
- II. *Omnes totius Linguae Græcæ Voces Primogeniæ, in vulgari Lexico occurrentes alphabetice disponuntur ; nec non earundem Derivata præcipua subiunguntur.*

*Opusculum apprime utile, & maxime
accommodum iis, qui Græcæ Linguae
studio capiuntur.*

Auctore EILARDO LVBINO.

Editio Novissima,

Superioribus omnibus, quæ mendis hinc inde scatebant, multo repurgatior, & sexcentis in locis locupletior reddita.

Operâ & curâ I. H.



AMSTERODAMI,
Apud JOANNEM JANSSONIUM.

CIC. DC. XLVII.



12. Mapa Rugii

Nova Famigerabilis Insulae ac Ducatus Rugiae Descriptio.

miedzioryt 485 × 375 mm

Amsterdam, 1628

Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego, K. 2528

Mapa wydana po raz pierwszy w 1609 roku przez Jodocusa Hondiusa we francuskojęzycznej edycji jego atlasu *Gerardi Mercatoris L'Atlas ou Meditations Cosmographiques...*, następnie w 17 kolejnych (do 1652 roku).

Prezentowany egzemplarz pochodzi także z francuskiego wydania, ale z 1628 roku.



13. Mapa Rugii

Rugia Insvla ac Dvcatvs accuratissime descripta ab E. Lubino.

miedzioryt 500 × 385 mm

Amsterdam, 1646

Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego, K. 2529

I stan mapy Joannesa Janssoniusa, wydanej po raz pierwszy w 1641 roku (następnie 8 kolejnych edycji do 1680 roku). II stan, pod identycznym tytułem, ale z drobnymi uzupełnieniami w treści (m.in. naniesienie siatki), wydawał spadkobierca Janssoniusa – Joannes Jansson-Waesberghe (Oxford, *English Atlas*, 1680–1683).

Prezentowany egzemplarz pochodzi z łacińskiego wydania atlasu z 1646 roku.





14. Mapa Rugii

Rugia Insula ac Ducatus accuratissime descripta ab E. Lubino.

miedzioryt 500 × 385 mm

Amsterdam, 1662

Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego, K. 2530

Mapa Willem'a Blau'a, po raz pierwszy wydana w *Appendix Theatri A. Ortelii et Atlantis G. Mercatoris...* w 1631 roku (edycja łacińska). W sumie zamieszczona w 23 różnojęzycznych wydaniach atlasu Blau'ów, ostatni raz w 1672 roku.

Prezentowany egzemplarz pochodzi z łacińskiego wydania atlasu z 1662 roku.





15. Mapa Rugii

Rugia Insula ac Ducatus accuratissime descripta

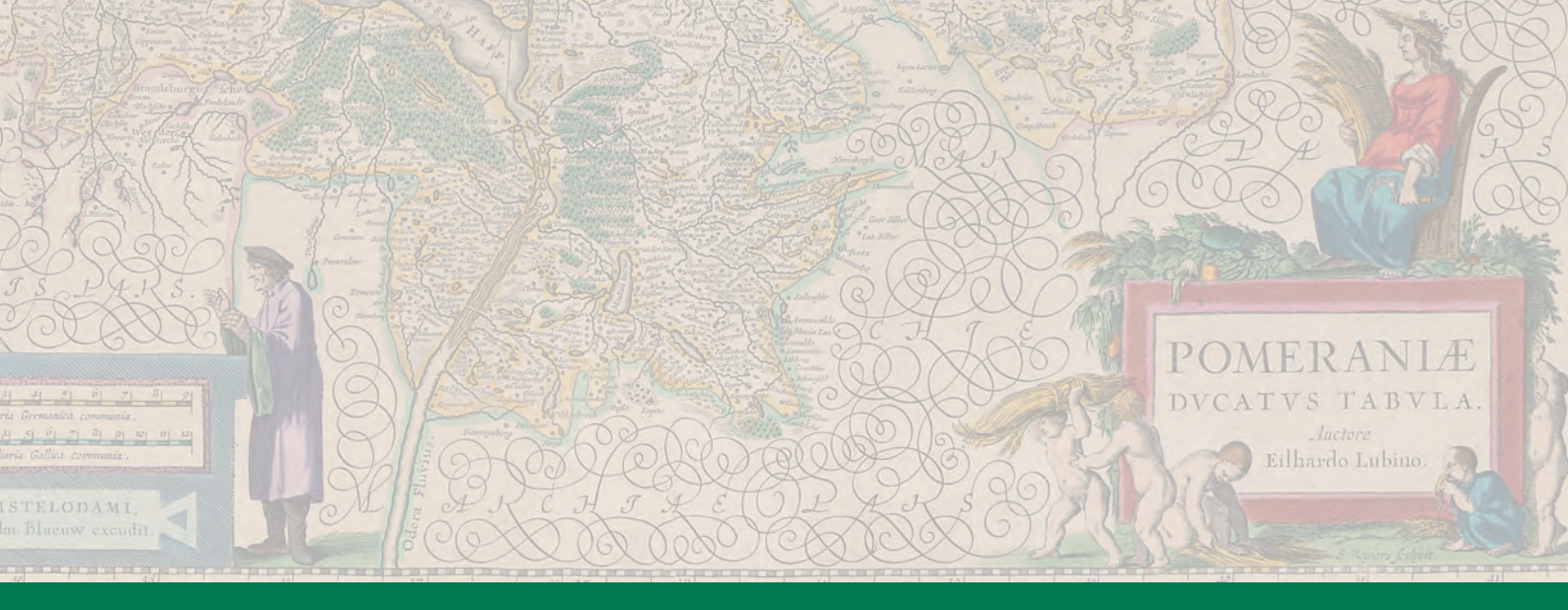
miedzioryt 255 × 200 mm

Frankfurt n. Menem, 1633

Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego, K. 2527

Mapa pochodzi z II tomu *Theatrum Europaeum*, wydawanego we Frankfurcie nad Menem przez Matthäusa Meriana (a później jego spadkobierców) i stanowi pomniejszoną wersję mapy Rugii wydawanej przez oficynę Blaeu'ów (zob. poz. 14).





16. Mapa Pomorza

Pomeraniae Ducatus Tabula. Auctore Eilhardo Lubino.

miedzioryt 485 × 380 mm

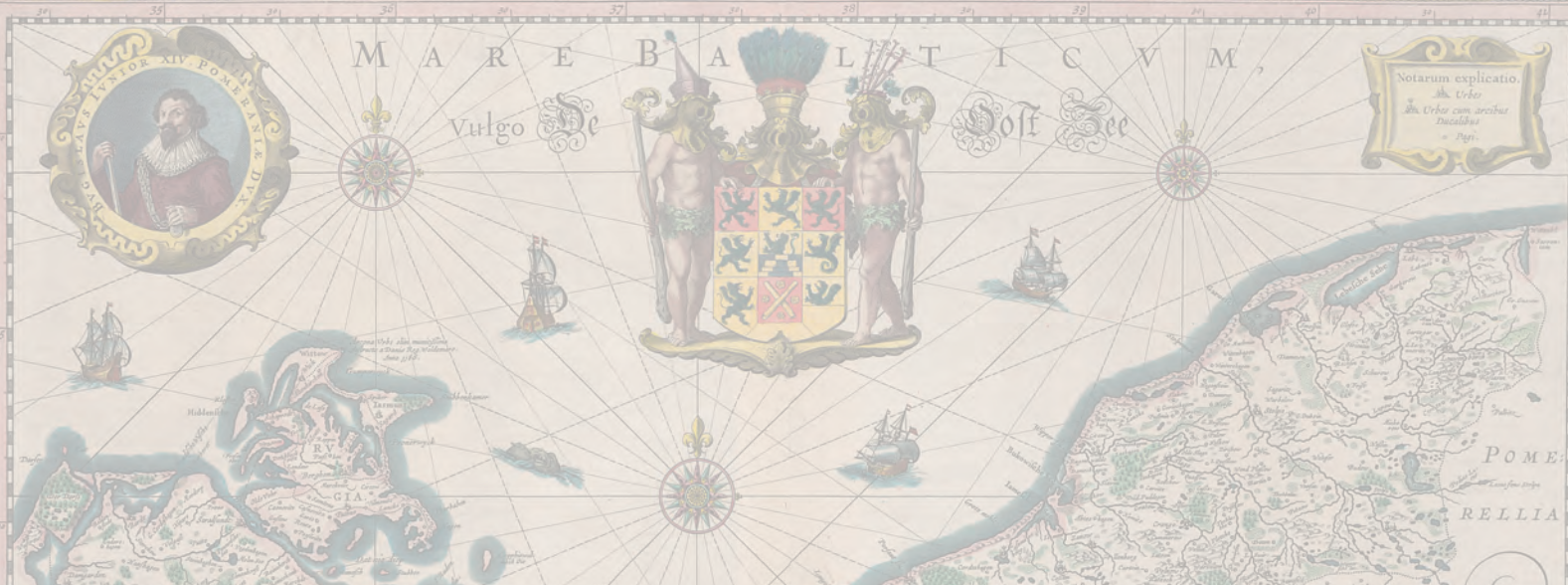
Amsterdam, 1648

Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego, K. 1100

Mapa po raz pierwszy wydana w atlasie Jodocusa Hondiusa *Appendix Atlaiitis Maioris* w 1629 roku (I stan). Po nabyciu płyt miedziorytniczych przez rodzinę Blaeu'ów zmieniono adres wydawcy (II stan) i opublikowano ją w 24 różnojęzycznych edycjach w latach 1631–1672. Płytę rytował sygnowany pod kartuszem tytułowym Salomon Rogiers.

Prezentowany egzemplarz pochodzi z holenderskiego wydania atlasu Blaeu'a.





17. Mapa Pomorza

Nova Illustrissimi Ducatus Pomeraniae Tabula antea a viro Cl. D.D. Eilhardo Lubino edita, nunc iterum correcta per Frid. Palbitzke Pomer. L.L. Studiosum.

miedzioryt 490 × 380 mm

Amsterdam, 1633

Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego, K. 1101

Po sprzedaniu płyty do mapy Pomorza oficynie Blaeu'a (zob. poz. 16), nowy współwłaściciel wydawnictwa Hondiusa – Joannes Janssonius – postanowił wykonać mapę na nowo. Zachowała kompozycję pierwowzoru, dodano jednak niektóre elementy zdobnicze (np. portret księcia Bogusława XIV), legendę, zaś treść nieznacznie uaktualnił słupszczanin – Friedrich Palbitzke (Fryderyk Pałubicki).

Mapę po raz pierwszy wydano w *Theatrum Imperii Germanici* w 1632 roku, następnie jeszcze 21 razy w różnojęzycznych edycjach. Prezentowany na wystawie egzemplarz pochodzi z wydania francuskiego.





18. Mapa Pomorza

Nova Illustrissimi Ducatus Pomeraniae Tabula antea a viro Cl. D.D. Eilhardo Lubino edita, nunc iterum correcta per Frid. Palbitzke Pomer. L.L. Studiosum.

miedzioryt 490 × 380 mm

Oxford, 1681

Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego, K. 1102

Mapa stanowi II stan mapy poz. 17. Została wydana w Oxfrodzie w *English Atlas* spadkobiercy Joannesa Janssoniusa – Joannesa Janssona-Waesberghe (wyd. 1680–1683), we współpracy z Mosesem Pittem oraz Stephenem Swartem. W stosunku do pierwotnego dorytowanego siatki geograficznej, przerytowano kartusze oraz przesunięto południk zerowy o ok. 4° na wschód.





19. Mapa Pomorza

Pomerania

miedzioryt 250 × 190 mm

Frankfurt n. Menem, 1629

Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego, K. 1147

Mapa zamieszczona w II tomie *Theatrum Europaeum* Matthäusa Meriana (podobnie jak poz. 15).





20. Mapa Pomorza

Pomeraniae Ducatus Tabula

miedzioryt 370 × 280 mm

Frankfurt nad Menem, 1652

Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego, K. 1146

Mapa pochodzi z *Topographia Electoratus Brandenburgici et Ducatus Pomeraniae* Matthäusa Meriana, wzorowana na wersji Hondiusa/Blau'a (zob. poz. 16).





21. Mapa Pomorza

Pomeraniae Ducatus

miedzioryt 250 × 185 mm

Amsterdam, 1632

Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego, K. 1099

Mapa wzorowana na mapie Hondiusa/Blaeu'a (zob. poz. 16), rytowana przez Petrusa Kaeriusa (Pietera van der Keere). Wydana przez Johanna Cloppenburga w *Gerardi Mercatoris Atlas sive Cosmographicae Meditationes...*

POMERANIA DUCATUS.

523





22. Mapa Pomorza

Duche de Pomeranie

miedzioryt 250 × 180 mm

Amsterdam, 1734

Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego, K. 1127

Mapa odbijana z tej samej płyty, co poz. 21, z przerytowanym kartuszem, dodaną sceną walki na morzu oraz zmienionym tytułem. Pochodzi z *Atlas portatif...* Henri'ego de Suzeta.





23. Mapa Księstwa Pomorskiego Eilharda Lubinusa

Nova Illustrissimi Principatus Pomeraniae Descriptio...

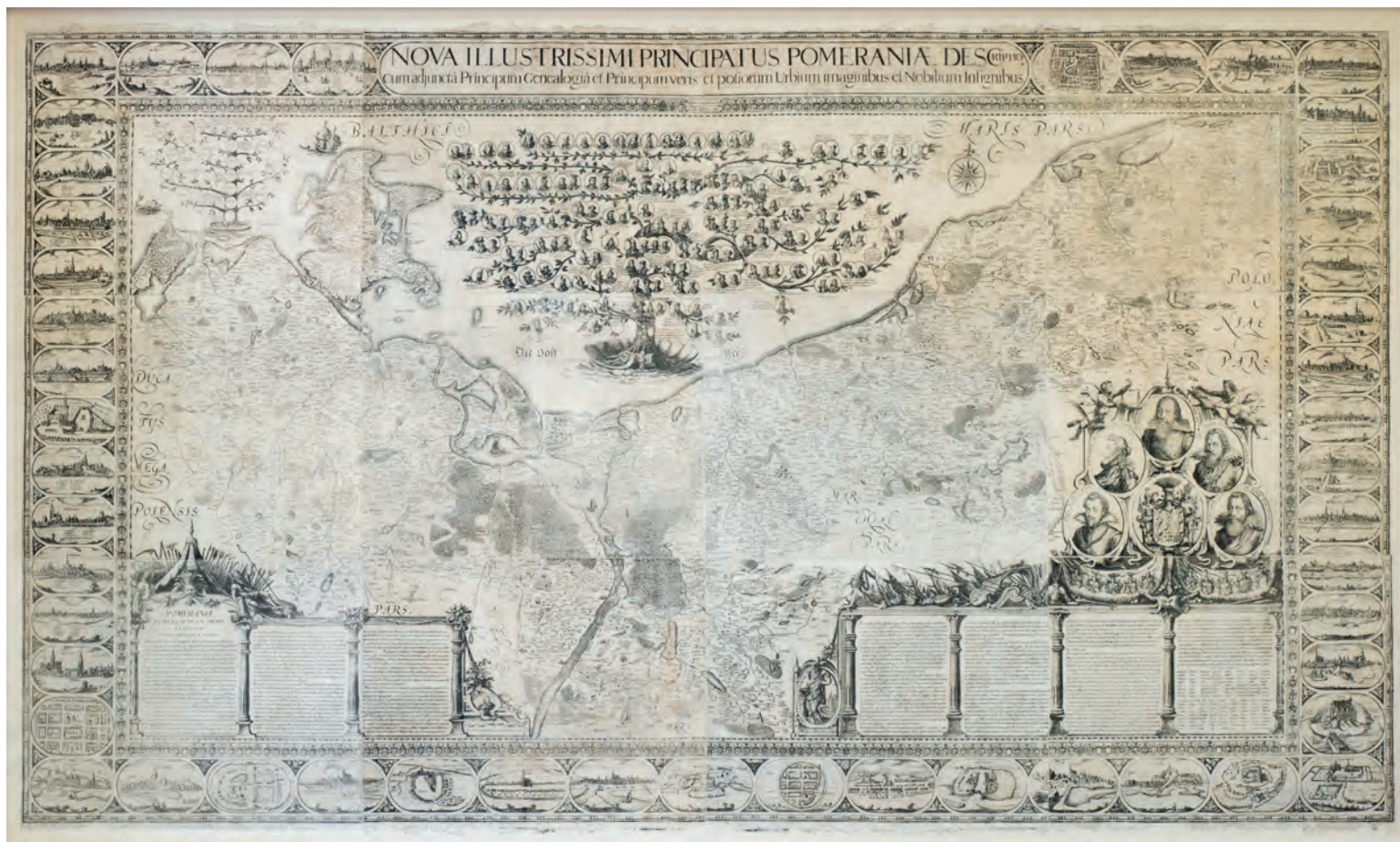
miedzioryt 250 × 185 mm

Rostock (?), 1620 (?)

Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego, K. 2374

Mapa Księstwa Pomorskiego Eilharda Lubinusa, po raz pierwszy wydana w 1618 roku, następnie bez znaczących zmian w 1620 (?) i 1758. Prezentowany egzemplarz (jeden z dwóch w zbiorach Biblioteki Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego) pochodzi z drugiego wydania.

Mapa została wydrukowana na 12 arkuszach, rytował ją Nicolaes Geelkercken.





24–36. Mapa Księstwa Pomorskiego Eilharda Lubinusa

Nova Illustrissimi Principatus Pomeraniae Descriptio...

miedzioryt 250 × 185 mm

Hamburg, 1758

Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego, K. 1540

Mapa Księstwa Pomorskiego z ostatniego, trzeciego wydania, opublikowana przez hamburskiego księgarza Johanna Jacoba Weitbrechta.





NOVA ILLUSTRISSIMI PRINC
Cum adjunctâ Principum Genealogiâ et Principum veris



ALTHICS





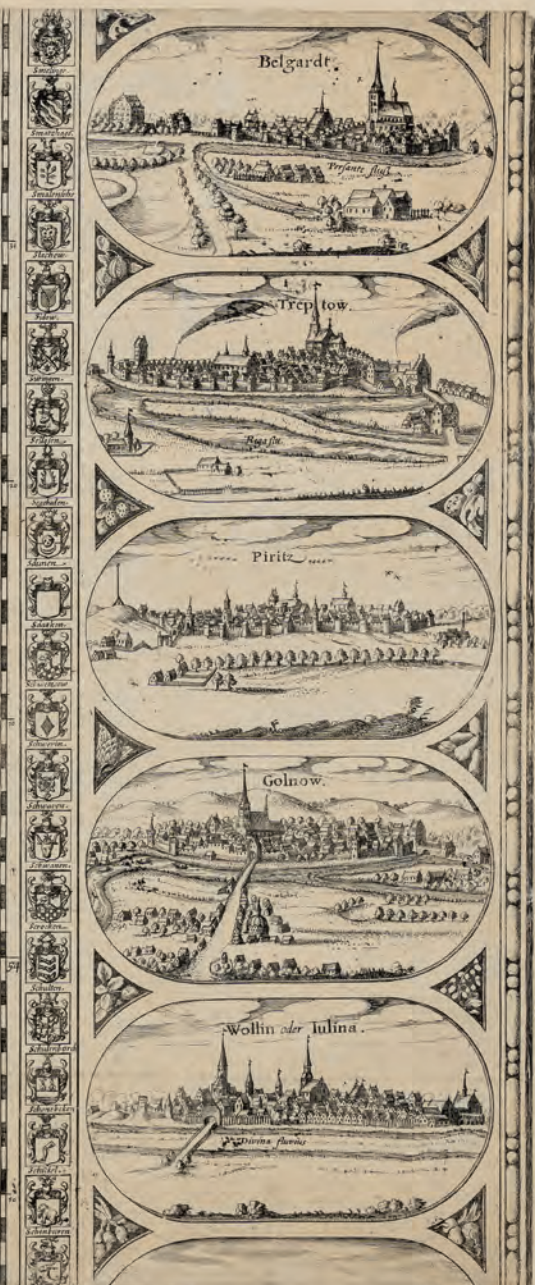




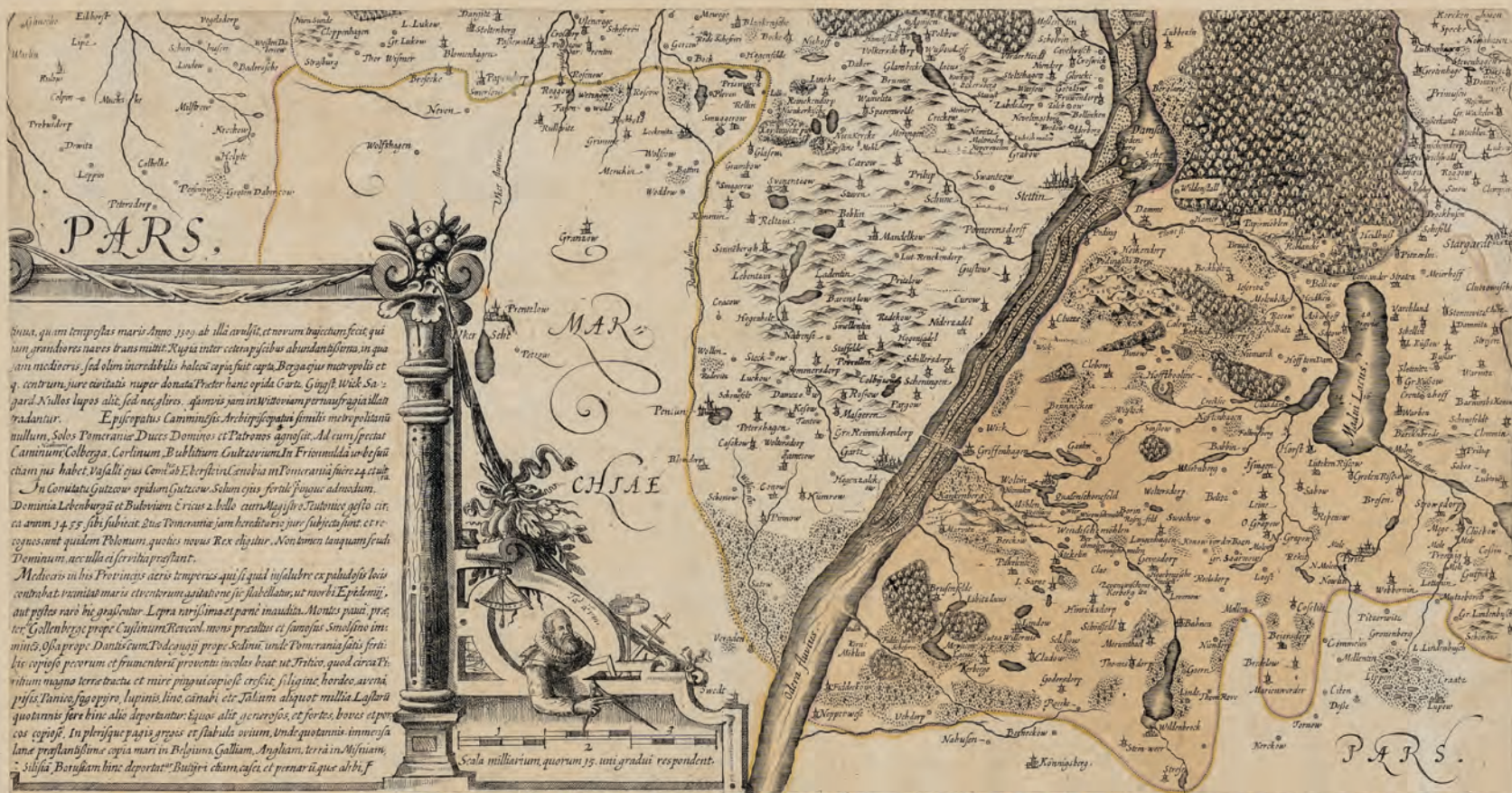
Eliabitha. A. 1577.
regis Imperatoris Caroli
Majestatis Imperatoris

See
in Martius 20

MARE
CHIAE
PARS.









In magnis delictis, sufficiens copia. Olera, poma, pyra, avellane, juglandes, nucis, ceras, populus, cutachite, persica, mala cydonia, Molepepones et alia, etiam exotica frigoris ita hic matorisunt, ut plene hinc naves in Borussia, et Livoniam mittantur. Mellis et cere hic dives copia, vina, cum desint Rheina, va Gallia, Hispania, navibus adferuntur. Vinco tantum duo prope sedium, cum didis et rubellum vinum plerumque, feliciter prouident. Desunt metalla, ferri soli, ne tanta inueniantur, et montes arctici, et moles calis tantae, ut ex uno fax o interdi, s. a. lase, calis parentur. Epodis iugis montibus et prope suum canis effuditur longe optima terra et quod sal nitrum sit, item metallum, quod Germani victis appellamus. Inueniuntur et lapis specularis Marten Epod, et lapis sabulosus Barburgh Colbergi tres salis fontes, unde totius vicinis candidi et optimi salis copia suppedit. In hoc mari inuenitur Succinum medicum copiam. Prope Neco-stethum est officina vitri valde laudat.

Pomerania olim paruum excolta in vasis silvis aluit. Bubalos, Bifones, Bos Vitis, alios feros equos, magnos serpentes, quos Germani Heksturm vocant. Capiebantur hic nobiliores correspondere suo octo aut novem centenarios exequantibus longe plurimum cornuam tanto. Sium dama, caprea, agri, mar, tes, lupi, vulpes, felis, silvestres, melle, sciuri, lutei, castores, etc. Item nobilis, ores, aves, ut grus, fardae, vrogalli, perdues, testacines, alapines, anseres, anates, silvestres, polcani, turdi, alaudae, coturnices, sturni, et plurimae aliae. Prope Zachanum est locus ardearum valde nobilis, in quo ingentes plume leguntur. Falcones hic capti in Gallia, Angliam Hispaniam et alia loca deportantur. Ingendo hic silvae in quibus abietis ad malos navium, et quercus ad edifica, item alni, betule, fraxini, aor, ormus, alnus, pinus, taxus, salices et plurimae aliae species. Flumina navigia 32 numero, quorum maximus Oderam indecim portus efficitur, ut hic videtur, qui quocumque in nulla alia Germania Provincia. Recentis lacus incredibili piscium copia luxuriat, cuius longitudo 9, latitudo 3, aut 4, nullarum, in quem Oderam cum alijs quatuor fluvij insunt, et qui tribus

se in mare exonerans Ostis duas efficit insulas Usedomam, in qua olim vinceta et wöllunse in quid olim fulminis, urbes toto orbe Arctos famigerat. Praeter haec in Pomerania plus quam mille minores lacus, unde tanta in illa piscium copia, quorum ultra 70 inveniuntur genera, ut hoc genere visus in alia regio cum illis possit contendere.

Anno 1545, prope Eldenam capus est Turfio Germanis, cuiusdam pish, 24 pedum, hoc pish nondum codos si modo agens, 40, tres tunc implet, et inter illos vivus adhuc flex longitudine vult. Haddmigi lacu capius est hoc anno acceperit 346 librarum. In lacu Meddavi, qui alluit vult caribum, volbat, capiuntur murenae, quique spithamas ad equantes, quae indurate in regnis habentur delitij. In hocu recentia hinc sub glacie pishantur ingentibus ventibus, quae cum choras, quibz irahuntur, quod autem nullarum equant, quibus interdi una trahu pishas capis pro 300 pro 600 pro 300, aliquando etiam pro 3400, flore, nu estimat. Hae piscium copia, et major censenda, quo videri hic emuntur pretio, ubi pro solido tot sepe emuntur, quia conviviis sufficerent. Qui pishas in mai rjale, qui videm in lacu recentia pishantur, illorum Catalogum Germanice, adscriptum vide ledor.

Incola tempore Caesaris dicti Suavi, (quod nomen etiamnum antiquissima quidam familia nobilis retinet) Semnones, Longobardi, Reudym, Aviones, Angli, Varni, Cildones, Suariones, Nuthones, Gothones, Lemovij, Rugij, Sedani, Quorij nomini, um reliquiae etiamnum nuncant. Gothi, Lohoburgi, Ruyani, Sedani, ut ostendit Cluverus lib. 3, et 35. Hi populi cum circa ante Christi 400, in Gallia Hispaniam et Africam penetrarunt, et loca illa occuparunt. Inde Vandali et Slavi vagantur. Pomeraniam invadentes, Gothos illos ex bellis illis reducere Sues domini, noscentes, cum illi, et relictis Longobardis et Rugis varie mixti fuere. Fuere a Vandalis diversissimi generum, Kenach, Winit, Winali, Wisalbi, Wilsji, Tolmji, Suda rji, Ludgji, Crispiani, Kyimi, Horu, sem posteri illa loca tenentes, una voce dicuntur Pomerani, tandem post multa cum Danis et Tolonis et alijs gysia bella circa

Nicolas Goltkerkius sculpsit





Annum 1180. Præf. Germani Saxones in Pomerania vocati, qui plerasque in illi urbes et opida candidere, jamq. ad 400 in illa habitant, licet pauci Vandali in conspectu adhuc super sint. Pomerani duo missi Ethnici, in primis Ruythi, qui diversa mulierum capita Isola colunt, Saloni obire tricipi Idoloni, Triggaff, dictum Tandem, cura Bolos lai Principis Tolonia per S. Othmone Episcopum Bandi regim. Apstoli Pomerania, Anno 1124. ad Christianum converti sunt. Anno 1200 pueri Evangelii ad R. per D. Lutherum in his locis ac, cetera est, à quo tempore sacre Augustane consilient cõgister ad haerent. et p. e. cum Deo ad heretibunt.

Ante natum Christum, et diu post, hae provinciae regnã suã Wiltanum Anno 789. Caroli Magni forem duxit. Suandiorum cum filijs suis regii manu sine reynitione superioris, lica hae tenuit. Eius majores Lubii, Melgoff, Celsadreg, Raslitz, Barnum, Wertzloff, Melbör, Bayslag, et alij. Tandem Anno 1181. Waris lai filij Principis Imperij sacri Ruarum posterij titulu illum magna cum laude tuler. Fecit Deus ut ad finem multorum eorum Imperia Pomerania in duos jam supremos status dividitur. Scilicet et Melgoff.

Episcopos Carthago suam peculiarem habet administrationem, uti et reliqui Principes, quibus sua pertho teras avelluntibus obijit. Inferioris Status die Lansfende, sua certa habent privilegia, dirigi in Priolatos, Vires, et urbes. Inter Priolatos caput est Episcopus Cami, nensis, qui, Magister de Söckenberg, Cõmendator de Willendberg, et Capitulu Caminense, nã in sequitür. Viri sunt Comes ab E. Heysten, Dñm Neigstam, et Mayhou, Barones in lat. hio Domini Heratitij arcum, et laudatissima nobilium multitudine, quos familiae tot servos nunc eo quot dies anni, quorū nomina et insignia magno tabulo juxta Ordine Alpha beta sine equum dignitatis aut praeconientia praejudicio exhibet. Inter quas familiae sunt ex quarū una vocat. Soir orat caput et equites licet educere, plerij iudicia, vena, tunc pationat, ut privilegij, gaudet. Sunt inter nobiles, qui suos inferiores nobiles regibus habent, cõtates, opida, ipsi Principi regalli, quibus ad certa officia equibria obligatur. Et hise prodire Episcopi, Wewiden, Capitulu, magistri equitū alij, summi viri licet et armis belli et pacis tempore praesunt. Universitas Gregorius waldie obijit privilegij, quibus solo nigro munda, fundata. A. 1455. a Wartolze jo. Nio minus illi p. regimasia Statim. Anno 1513.

Barnage jo. et Philippo i. fundat. Et quod a p. r. Philippo ejus fundatore jam secundo Philippi magno ejus Pater, jure Philippum vocat. Urbes in ea olim tota Europã famigstima, Wintia, Iulius, Rethre, Arona, Charontia, quas partem Neptuni, plerijq. Martis violentia dele. vit. Super sunt adhuc in Pomerania urbes 63. Omnes in tabula notat. pettores etiam ad oram ejus alijque Praecipue sunt Strale, Jundum, et Stettini. Reliquae in conventibus, certis suis feli, quis habent. Nobilium urbes dominij fliori Jurisdictionem acquiescent. Appellatio fit ad Prin, cipem, principes et Subdia p. r. Casare. Urbes vero Lubecens, Magdelburgens, Swericens, et Gubniens, ubi nunc nec ad Cameram appellatur, in summa ultia sio Rhencens coorsit. In Dominijs Libonburg et Butow ad Ludow Principali appellatur. et inde ad Principi personam ipsam, ejusq. Camerale judicij, penultima. Ruythi nã sunt Emphyteutae, sed servi nulli in agro suis ejus et ibi nentes, qui nisi dñi p. r. niam libetatem imant pro suo arbitrio obijte conferre non possunt. Im, perata a dominis suis praeferant, quia illi cū habet et hñe ejus alios, eade videri possit.

Catalogus Urbium.

Assettin.	Bublie.	Dangerten.	Grämon.	Leitz.	Politz.	Slavia.	Wormund.
Andam.	Batow.	Demmit.	Guttau.	Mayhou.	Pelchow.	Stargard.	Usteden.
Arabisin.	Camtin.	Friedewald.	Guttau.	Mygaren.	Pohren.	Stahlfund.	Wangerow.
Rabern.	Collberg.	Gatz.	Tachoburg.	Neigstam.	Prüte.	Stiga.	Weslag.
Bart.	Orda.	Gothow.	Lahes.	Nigst.	Regemund.	Stamm.	Weslin.
Bogard.	Coslin.	Gryphow.	Ladus.	Toginwald.	Ruchberg.	Regen.	atq. 2. Sibau.
Bogica.	Daher.	Gryphow.	Leda.	Tinun.	Regemund.	Regemund.	Lauca.
Berwald.	Damm.	Gryphow.	Ledenberg.	Platz.	Regemund.	Regemund.	Regemund.

Catalogus Pisci.	Alf.	Alut.	Bark.	Barz.	Babli.	Bljor.	Brugab.
Briglin.	Breding.	Buden.	Carpen.	Carpen.	Dobd.	Dora.	Egken.
Fladen.	Gefen.	Gofsch.	Gropen.	Grundin.	Guten.	Hede.	Niering.
Nordick.	Nigst.	Reckow.	Reck.	Kalbars.	Lubi.	Ludow.	Lungst.
Maren.	Mörjen.	Maligst.	Mayhou.	Mayhou.	Nemgen.	Pormen.	Picern.
Poggen.	Pommund.	Pogsch.	Lapp.	Roch.	Rolagst.	Pagen.	Schmen.
Schöpen.	Schellen.	Sacris.	Sacris.	Schund.	Sil.	Sachlia.	Sagel.
Stabul.	Stabul.	Stabul.	Stabul.	Stabul.	Stabul.	Stabul.	Stabul.
Taru.	Wled.	Wils.	Wils.	Wils.	Wils.	Wils.	Wils.





37. Mapa Meklemburgii

Meklenburg Ducatus Auctore Ioanne Laurenbergio.

miedzioryt 480 × 365 mm

Amsterdam, 1644

Zbiory prywatne

Mapa opracowana przez Johanna Lauremberga, brata Cathariny – żony Lubinusa. Wydawana m.in. w atlasach Blaeu'a i Janssoniusa (prezentowany wariant). Oprócz mapy Meklemburgii Lauremberg wykonał kilka map starożytnej Grecji.





38. Mapa Czech

Regni Bohemiae Nova Descriptio

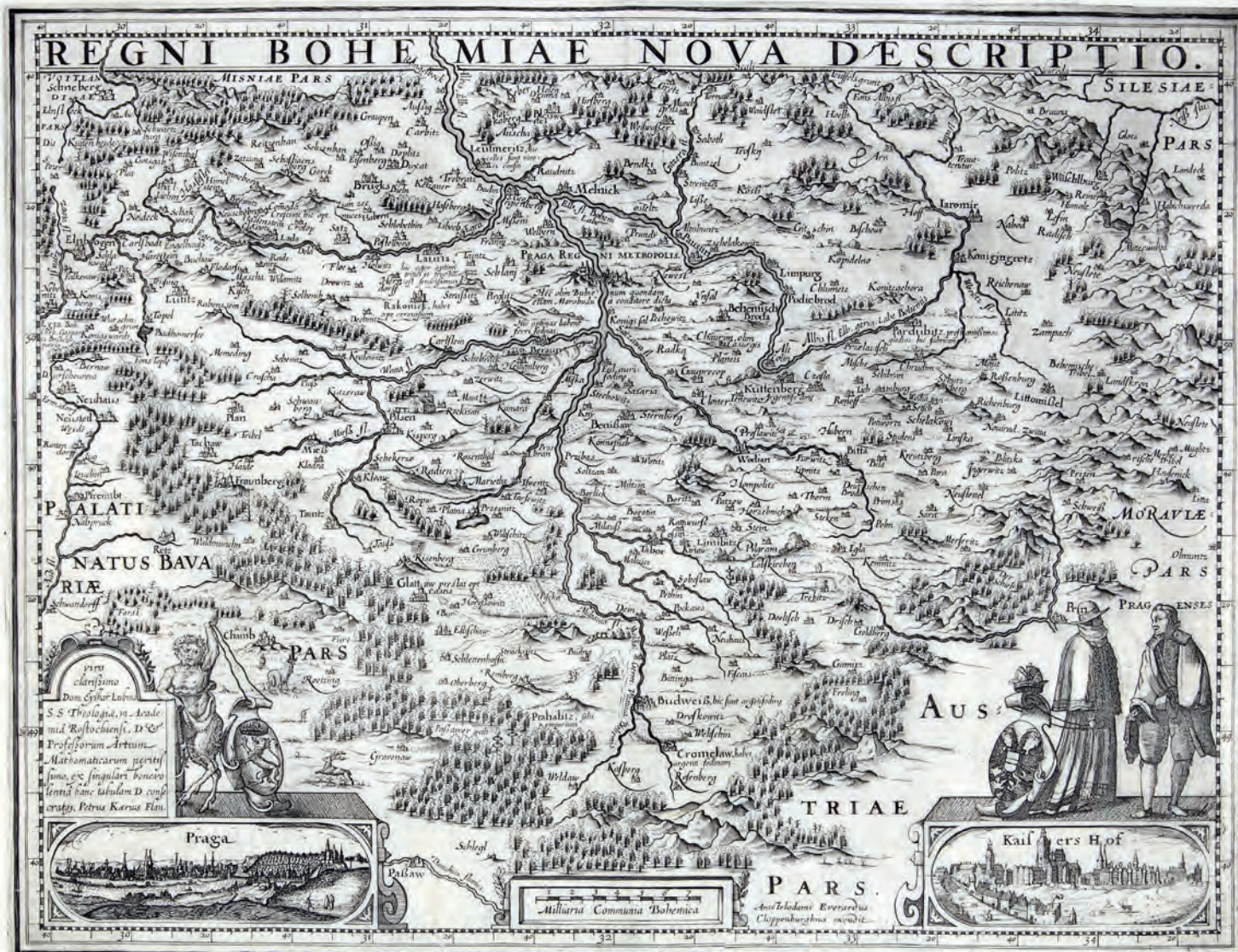
miedzioryt 505 × 390 mm

Amsterdam, 1618

Zamek Książąt Pomorskich w Szczecinie, ZKP/M/K 109

Pierwszy z nietypowych zabytków kartograficznych: mapa Czech Petrusa Kaeriusa (wg Johanna Crigingera i Abrahama Orteliusa), zadedykowana Eilhardowi Lubinusowi.

Mapa znana także z II stanu; w 1642 roku wydał ją (ze zmienioną sygnaturą) Everhard Cloppenburg.





39. Mapa Azji

Asia recens summa cura delineata Auct. Henr. Hondio. 1631

miedzioryt 505 × 380 mm

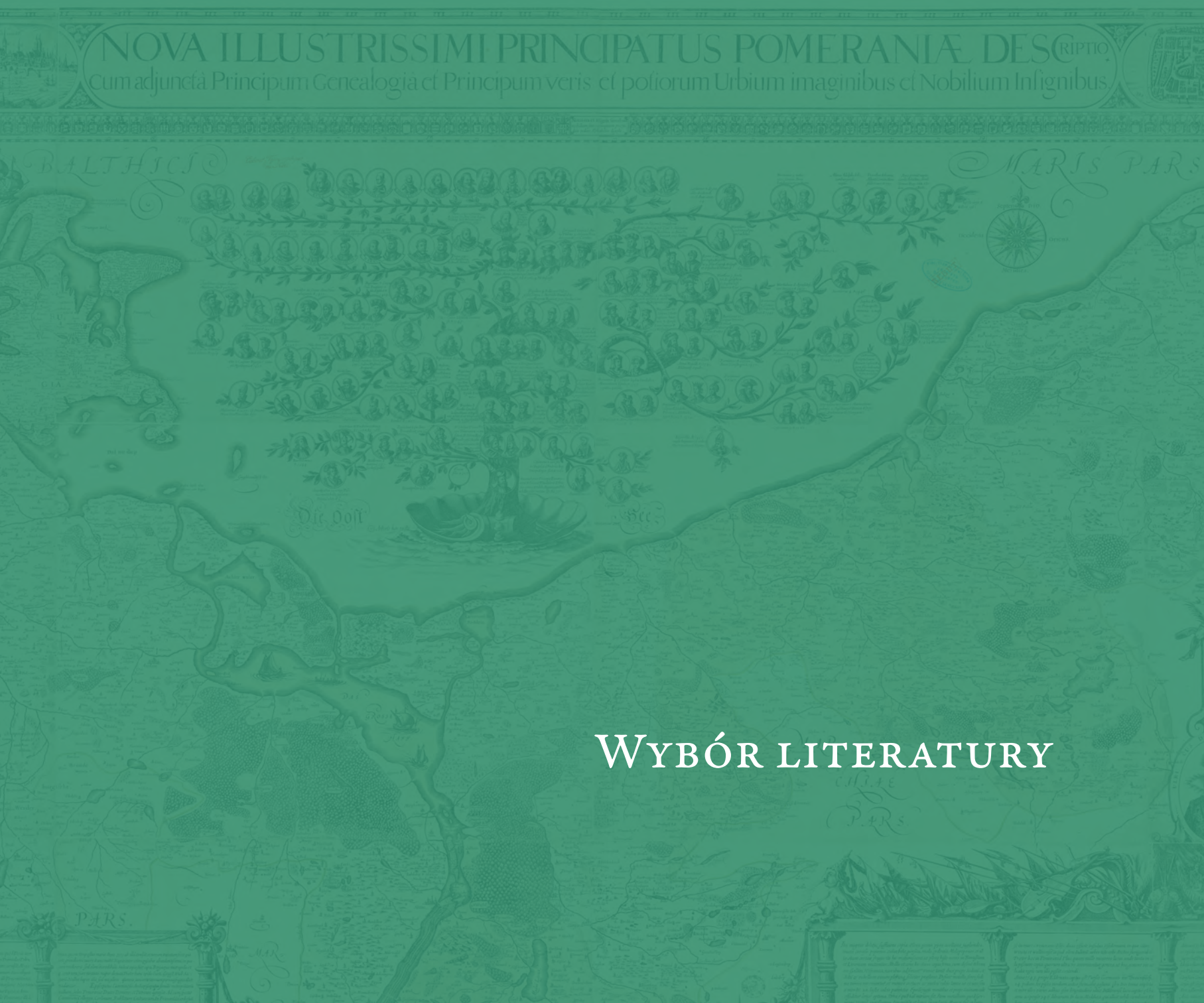
Amsterdam, 1631

Zbiory prywatne

Druga mapa zadedykowana Eilhardowi Luinusowi. Mapa znana z dwóch stanów: I (prezentowany) został wydany pod nazwiskiem Henricusa Hondiusa, II – w 1641 roku (bez daty z dodanym nazwiskiem nowego wydawcy) przez Joannesa Janssoniusa.

Mapa została zadedykowana Lubinusowi zapewne z powodu 10. rocznicy śmierci uczonego.





NOVA ILLUSTRISSIMI PRINCIPATUS POMERANIAE DESCRIPTIO

Cum adjuncta Principum Genealogia et Principum veris et potiorum Urbium imaginibus et Nobilium Insignibus

WYBÓR LITERATURY

WYBÓR LITERATURY

- Borysowska A., *Eilhard Lubinus (1565–1621) i muza rzymska*, „Przegląd Zachodniopomorski” 3, 2019, s. 31–47.
- Eilharda Lubinusa podróż przez Pomorze*, red. R. Skrycki, Szczecin 2013.
- Haas A., *Die grosse lubinsche Karte von Pommern aus dem Jahre 1618*, hrsg. v. E. Jäger, R. Schmidt, Lüneburg 1980.
- Hamel J., *Meisterwerk der Kartografie. Die lubinsche Karte von 1618*, Stralsund 2018.
- Jäger E., *Die Insel Rügen auf alten Karten. Vier Jahrhunderte Kartografiegeschichte 1532–1885*, Husum 2014.
- Programma, in funere Magnifici Academiae Rostochiensis Rectoris (...) Dn. Eilhardi Lubini (...) propositam a Senatu eiusdem Academiae, 5. Iunii Anno 1621*, Rostochii [1621].
- Skrycki R., *Dwa czy trzy? W kwestii liczby wydań wielkiej mapy Pomorza Eilharda Lubinusa*, „Zapiski Historyczne” 85, z. 3, 2020, s. 129–139.
- Skrycki R., *Mapa jako książka. O ramie wydawniczej, dedykacjach i nietypowym przypadku Eilharda Lubinusa*, w: „Z dziejów kartografii” XXIV, *Mapa a tekst*, red. K. Łopatecki, 2022, s. 305–320.
- Skrycki R., *The Map of Pomerania by Eilhardus Lubinus (1618) – Two Editions or Three?*, „Imago Mundi” 74:2, 2022, s. 277–286.
- Skrycki R., *Wielka mapa Pomorza Eilharda Lubinusa – dotyczący stan wiedzy i nowe ustalenia*, w: *Kamienie milowe w kartografii*, „Z Dziejów Kartografii”, t. XVII, red. J. Ostrowski, P. Wespiański, Warszawa 2013, s. 119–138.
- Stelmach M., *Eilhardus Lubinus i jego wielka mapa Księstwa Pomorskiego*, Szczecin 2001.
- Stelmach M., *Historia kartografii Pomorza Zachodniego do końca XVIII wieku*, Szczecin 1991.
- Vollhardt F., *Lubinus, Eilhardus*, w: *Frühe Neuzeit in Deutschland 1520–1620. Literaturwissenschaftliches Verfasserlexikon*, Bd. 4, hrsg. v. W. Köhlmann i in., Berlin 2015, s. 210–219.

NOVA ILLUSTRISSIMI PRINCIPATUS POMERANIAE DESCRIPTIO

cum adjuncta Principum Genealogia et Principum veris et posteriorum Urbium imaginibus et Nobilium Insignibus



Szczecin, ul. A. Mickiewicza 64
tel. 91 444 20 06, 91 444 20 09
e-mail: wydawnictwo@usz.edu.pl
www.wn.usz.edu.pl

ISBN 978-83-8419-008-1 (online)
ISBN 978-83-8419-007-4 (print)



9 788384 190074